

Etienne Salaberry zenaz oroitzapen eta ohar batzuk

J.L. DAVANT

Etienne Salaberry (1903-1981), Baxenabarreko Heleta herrian jaio zen 1903an (Lafitte 1901ean). Lehen mailako ikasketak egin zituen herriko eskola publikoan, bigarren mailakoak Beloken (Uztaritzekoa eraiki aitzin) eta apaiztekoak Baionako apaiztegi nagusian (seminario handian). Ordena Baionan ukan zuen 1929an, eta gero filosofiako lizentzia prestatu Tolosako Institutu Katolikoan. Diploma lorturik, filosofia irakasle sartu zen Uztaritzeko Saint François Xavier apaiztegi eraiki berrian.

Munduko bigarren gerlan soldadu delitu zuen Frantziak, eta 1940ko udaberri hondarrean saretara bildu aleman armadaren eraso handiak, kasik bi milioi lagunene artean. Bost urtez preso egonen da Salaberry Alemaniako "Stalag IV" delako presoner zerrategian, Alia-tuek 1945eko udaberrian erabateko garaipenez askatu arte. Halere bitartean ez du denbora galdu, unibertsitate bat antolatu du bere "Stalag" hartan, eta hango errektore izendatuko dute irakasle lagunek.

Uztaritzera itzuliko da filosofia irakasle. Ber denboran idazten hasiko da Lafittek sortu berria duen *Herria* astekarian. 1887an jaiotako "Eskualduna" ordezkatzen du honek, etsaiaren alde mintzo zelakoan zaharra hetsi baitute 1944an erresistentziatik etorri diren gobernari berriek. Erresistentziakoa baitzen Lafitte bera ere, astekaria berpiztu ahal izan du beste izen batekin. Horretan astero bi artikulua idatziko ditu Salaberryk, bata euskaraz, "So Egilea" sinatua, bestea frantsesez, lehenik "Tribune libre du prisonnier" delako titulu pean,

gero "Pointes sèches" izenburuaren azpian. Horrela eginen du 1981eko uztaila erdiraino, beraz 36 urtez! Asko idatziko du bestalde, bereziki *Gure Herria* eta "Jakin" aldizkarietan, baita liburutxo batzuetan, nagusiki filosofiaz, Europaz eta Euskal Herriaz.

Bitartean filosofia irakasleria Uztaritzetik Baionako Saint Louis-Villa Pia lizeo katoliko berrira aldatuko diote 1958an eta hor jardungo du 1973ko udaraino, hots bere 70 urteetaraino!

Ezin idatziak joko du 1981eko uztail erditan eta, psikopatia batek harturik, Baionako ospitalean sartuko da. Hor bere erranetan, bertigo krisiak pairatzen ditu leihotik begiratzean, eta halako batean, duda gabe zorabioak itsuturik, handik jauzi egiten du. Hola bukatu zitzaion bizitza 1981eko uztail hondarrean, 78 urteetan, oraino indartsu zegoelarik.

Espirituz bezala, soinez gizon indartsua zen, lasaia, nahiz kementsua: Heletan zegoenean, zaldiz bazabilen omen larrez-larre. Burusoila, betaurrekoduna, irribarrea zabalik, eskua luzaturik ongi etorria egiten zizun boz alai eta hein bat ozenez.

Apaiza zela ez dut ahanzten, eta berak ez zuen ezkutatzen, segurki. Baina ez zen ondorik ere klerikala. Gizona zen oroz gainetik, bizkorra, orekatua eta zabala. Presoner egona zen luzaz, lagun oso ezberdinekin. Gainera edozein iritziren aztertzeke usaia ez ote du filosofia irakasleak? Alde horretarik, ez zen aise harritzen gure Salaberry, ondoko orrialdeetan ikusiko dugun bezala.

1.- APAIZ IRAKASLEA

Etienne Salaberry apaiz irakaslearen ezagutzak egin nituen Uztaritzeko "Saint François Xavier" apaiztegi txikian 1953ko ikasturte sartzean. Mauleko "Saint François" (d'Assise) lizeo katolikotik nentorren, "baxo" delakoaren lehen zatia handik erdietsirik. Filosofiak klasea ezabatu ziguten han, eta horren prestatzeko, beste ikastetxe batera alde egin behar izan genuen. Biarnoko Nay-ra joan ziren besteak, ni aldiz Uztaritzera: izeba eta kusiak banituen hor, eta haien familian apopilo sartu nintzen, eguerdiko bazkaria lizeoan bertan eginez. "Apaiztegi txikia" zen beraz hau, baina ikasleen artean baginen laikoak ere, nahiz gutxiengoan, bereziki jauneriatik etorriak.

Herritarragoa zen Maulekoa, hiriarri lotua, laborariel ere irekia.

Batetik ikasturte bat edo bi egiten zituzten hor laborari seme batzuek, lehen maila beren herriko eskolan bete ondoren. Bestetik laborantza ikastegi bat sortu zen hor 1950ean. Gainera bigarren maila osoaren egitera etorri ginen baserria utzi behar genuen nekazari seme batzuk. Mauleko jende xehetik ere bazeuden gutartean ikasleak, bigarren mailako lehen urteetan bederen. Gutxiengoan zeuden apaizgaiak.

Klerikalegia iruditu zitzaidan Uztaritzekoa, ez baita harrigarri apaizgaitegi baten ganik; elitistagoa ere bere tontorrean: adibidez "Monsieur" erraten zitzairen, besterik gabe, apaiz irakasle haiei...

1953 udako oporrak bukatzean, Mauleko zuzendariaren agurtera joan nintzen: Pierre Charriton hazpandarra zen, euskaltzainaren homonimoa eta kusi handia. Salaberryz erran zidan: politikaz asko idazten du kazetetan, horrez asko arduratzen da, eta beraz gutxiago irakaskuntzaz. Aurreiritzi ezkor horrekin utzi nuen, eta laster ikusi erabat oker zebilela Mauleko zuzendaria. Ikasgaiak oso zorrozki prestatzen eta egiten zizkigun heletar handiak, laburpen idatzia barne... Zehazki ere agian, iritzi pertsonalei aterabide guti utziz ene gustuko. Egia da filosofiako sail batzuetan ikasi beharra bagenuela, zerbait balio zukeen aburu baten emateko. Irekiagoa zitzaidan Lafitteen irakaspena.

Autoritate natural handia zuen Salaberryk, eta horri atxikia zegoen. Bere alderdi onak bazituen irakaslearen maisugoak, bereziki Europaren idealari dagokiola. Ordu guztiez aipatzen zigun laburki Europaren batasuna egin behar zela, gaia hola edo hala mahaira ekarriz. Ez da dudarik ikasleen baitan bere bidea egin duela lema horrek, gure belaunaldia zinez markatuz.

Bere ikasleekin harreman onak zituen, eta erran dezaket lantzen zituela ere, zeren atsedendaldietan gure jostalekura jaistea ohi zuen gurekin elerrateko, dela arrailerian, dela gai sakonetan. Hango irakasle bakarretatik zen urrats hori egunero egiten zuena, eta pausu hori ez zezakeen ustekabea egin, alde handia baitzegoen jaun horien goiko geletatik ikaslearen jostalekura, eskailera eta korridore luzeetan gora eta behera.

Atsedendaldietan ere frantsesez mintzo zitzaigun Salaberry, Lafitte bezala funtsean. Hori zen ordu hartako euskaltzaleen ohitura: euskaraz famillian eta herriko lagunekin, frantsesez beren artean,

baita ikasleekin. Ene belaunaldikoak izan gara gutartean euskaraz egin dugun lehenak, baita euskaraz dakiten guztiekin. Egia da frantsesez idazten dugula *Enbata* kazetan, frantximanten esku baitago, baina bestalde askoz gehiago egiten dugu euskaraz, bereziki *Herria* astekarian.

Bere ikasleen geroaz ere arta handia zuen Salaberryk, adibidez goi mailako ikaskuntzari buruzko sail eta bideen hautatzen laguntzeko. Ene kasuan, nekazaritzako ingeniari eskola baten bila bainnabilen, Angerskoa aholkatu zidan, Maulen gaztelaniaz irakatsi zidan Piarres Xarritton gazteenarekin elkarlanean, baita eskola hartara aurkezteko hartu behar ziren bideez dokumentazioa eman. Holaz Angerserako tren hartu nuen Uztaritzeko geltokiñoan, 1954ko maiatzean, astelehen goiz batez, eta han hiru eguneko lehiaketa batean parte hartu, izkirioz, ostiralean Uztaritzera itzuliz. Eskolako lehen atea irekirik nuen. Bigarrena zabalduko nuen udan, egun bateko azterketari erantzunez ahozko etsaminetan.

Ikasleen artean giro ona genuen Uztaritzen. Irakasleekikoa berriez, ezin erran txarra zenik, hortik urrun! Baina Mauleko hurbiltasun eta sinpletasunetik landa, bitxia zitzaidan hor usnatzen nuena, balinba apaiztegia zelako, eta ni ez nintzen apaizgaia, ezta behin ere izan ere, bereziki ez baitzitzaidan egokia –neronentzat bistan da, besteek jumatzerik ez baitut- apaizaren bakartasuna, aparteko status berezi hori, besteak ez bezala izan behar hori. Dena dela, franko nekez moldatu nintzen horko diziplina konplikatu eta formalistara, baita laneko metodoetara. Azken hauek ordea zinez informalak ziren filosofiako urtean, eta laxoak, horrainokoen alderantzizkoak, idazlan gutirekin, irakurketa askorekin, baina liburuak irakasle bati eskatuz, eta hori ez zitzaidan gustatzen. Dena dela, hiru hilabeteko bat behar izan nuen hein bat haxean jartzeko. Asko maite nuen literaturatik filosofia hotzera pasatzeak ere lanak eman zizkidan, baina urrats horren egiten lagundu ninduen Salaberryk: goiz bateko atsedenaldi denboran mintzatzeria jaitzirik, literatura eta filosofiaren arteko aldea hitz gutiz azaldu zidan, eta horri esker berehala emendatu zen nire idazlanen maila, filosofiako galetan ikasgelako gorenaz izateraino.

Nekez hasiriko ikasturte hori ongi bukatu nuen, 1954ko uztailaren 12an "baxoko" bigarren zatiko diploma lortuz nahi bezala, "Mention Assez Bien" delako aipamenarekin, horri esker goi mailako

Ikasketen ordaintzeko beka osoa erdietsi bainuen Angersko ingeniari eskolarako.

Hango ikasketak zirela, eta gero Aljeriako soldadutza, sei urte eta erdiz Salaberryren ganik urrundu zen nire bidea. 1961eko urtarila hastean irakasle sartu nintzen Hazparneko kolegioan, eta apirilean *Enbata* kazetako taldean. Hortik aitzina Salaberryrekin berriz topo egin nuen, dela haren eta nire artikuluen bitartez, dela biltzar publiko batzuetan, hala nola urruntxeago aipatuko dudan hartan. Gure elkarriketen eta eztabaiden berri nagusiak agertzen ditu liburu honetan Pako Sudupek, publikoak ziren heinean. Baina bat garrantzitsua izan genuen pribatuan, eta horren berri emango dut jarraian.

1975eko abenduaren 21a zen Donibane Garazin. Jean Barbier horko seme zen apaiz idazlearen oroitzapena ospatzen zuen Euskaltzaindiak, haren jaiotzaren mendeurrenkari. Omenezko ekitaldia goizean egin zen, lehenbizikorik elizan, gero herriko etxean. Ondotiko bazkarian bildu ginen familiakoak, euskaltzainak, urgazleak, idazleak, adiskideak, ohi bezala. Arratsaldean azkenak atera ginen emaztea eta ni, Etienne Salaberry eta Donibane Garaziko andere euskaltzale bat. Agurrak egitean Salaberryk erran zidan: "Fidel egon zaitez Eliza katoliko erromanoari!" Behar gabekoa iruditu zitzaidan aholkua, katoliko militantea bainintzen Ekintza Katolikoan, eta gehiegizkoa "erromano" hitz hori. Beraz Erromako zentralismoaren kritikatzan hasi nintzaion, eta oraingotik joan nintzen Erroma zaharrera, faxismoaren ama zela erranez. Ez zuen batere ongi hartu, baizik eta beste herrien jainkoak eta ohiturak bereganatzen zituela Erroma zaharrak, hots diferentziak onesten. Nik alderantzizkoari eutsi nion bururaino, ahantzia dut zer argumenturekin. Oso gogorra izan zen eztabaida, eta ezadostasun osoan bereizi ginen.

Gero gogoetak egin nituen historia ikertuz, eta ene baitan onartu behar izan nuen ez zela egiazkoa Mussoliniren Erroma zaharra, baina diktadoreak arbaso "kitsch" eta birtual bat asmatu zuela bere ideologiaz. Ene gogoeta horren berri Salaberry gaixoari jakinarazi nion denborarekin, zeharka, "Euskaldunak" EHAS-en hilabetekariaren bitartez¹.

(1) 1979ko iraila, 64. zk.a, "Jacobinisme: Fascisme?" artikulua. Urruno aztertuko dut, "6- Abertzale bilakatu" zatiaren bukaeran.

2. - GIZONA: JAUN ESKUZABALA.

Heleta Garra etxeke semea zen Etienne Salaberry. Heleta, Nafarroa Behereko herri gotorra, Lapurdiko mugan, Baigura mendiaren altzoan; herri zaharra, 1245. urteko dokumentu batean aipatua, Erdi Arotik udaberriko eta udazkeneko abere feriez sonatua; hiru etxe noblez eta infantzoi etxe batez hornitua, duda gabe Nafarroako mugaren hobeki zaintzeko. Hots, herri ospetsua, gaur bere "Besta Berriko" liturgia militar bereziaz burgoi dagoena, beti bizi diren feria arrakastatsuak ahortzi gabe. Beraz ez dira nornahi gure heletarrak.

Garrako semea, etxe oneko semea. Hau baitzen Erdi Aroan delako infantzoi etxea. Beste apaiz handi bat emana zuen hamazortzigarren mendean: Garra de Salagoity, hots, Garrako Salagoity (1736-1808). Horrek itsasoko ikasketa eskola bat sortu zuen Donibane Lohizunen "Institut d'Hydrographie" deitua, itsasturi eta mari-nelen moldatzeko.

Laborariak dira Garrakoak. Etienneren arreba zen horko etxeke andrea, Algeiru amiküztarrarekin ezkondua, ondokoak dituztela beren semea eta horren emaztea, orain erretiratuak, eta horien alaba, familiatua, nire ikasle izana Hazparneko Laborantza Eskolan.

Jauna zen Etienne Salaberry. Harentzat Jainkoaren etxeke jauna zen apaiza, "Etchékojaun de Dieu" idazten zuela frantsesez. Egia da etxe onetako semeak zirela denbora hartako apaiz gehienak, laguntza guztien gainetik bere kostua baitzuen dirutan ere apaiz egiteak. Adibidez ikasketen ordaintzerik ez balin bazuten familia apale-tako apaizgalek, familiaren gain zeuden soinekoak, liburuak, mantenua... eta bitartean etxea bere lanaz ezin zuen lagundu muti-koak. Beraz hobe zen etxe nahiko sendoaren edukitzea gibeletik hornitzaille. Haatik hogeigarren mende erditsutik aldatzen hasi zen egoera, eta bilakaera hori deitoratzen zuen gure askazi urruna zen Beñat Artegiet apaiz xaharrak, Mendibile Elizaga etxeke semeak: "Etxezain seme dütük oraiko apez gazteak!" Erregetiarra zen, eta oso kontserbadorea, Salaberry ez bezala. Baina puntu batean ez zebilen oker ene ustez: apaiz berri batzuen kultura eskasa azpimar-ratzen zuelarik, bereziki euskal kulturari dagokiola. Haatik ez da etxezain semeena bakarrik...

Bai, jauna zen, eta puntu horretaz istorio txiki bat, adierazgarria, kontatu zidan behin haren ilobak, orduan Garrako etxeke jauna zela-

rik. Behin batean, besta edo biltzar batera joateko prestatzen ari zen osaba apaiza, eta bere atorra ederrena soinean emanik, mahuka muturretako botoi eder berezi haien ezartzen ari zen ahal bezala. Laguntzera joan zitzaion iloba, baina jaun apaizak baztertu zuen bizi-bizia, erranez guti gorabehera: Errak to (hemen izen txikia), gizon libro bat nuk gero ni! Ez nik hi bezala emazte baten meneko egoten usatua!

Garrantzi handia dute segurki etxeko jaunek, Euskal Herriaren bizkarrezurra osatzen dute, laborantzan bezala industrian eta merkatalgoan. Baina denok dakiguna da, eta berek lehen-lehenik. Denbora batez bederen, toki sobera hartzen zuten, nik uste. Adibidez, duela mende erdi bat, Ûrrústoi-Larrabile herrian, etxeko jauna izan behar zen udaletxeko hauteskundeetan hautagai agertzeko, hori zen idatzi gabeko legea, idatzizkoaren goitik zegoena.

Gehiegikeria salbu, ez dut ezer etxeko jaunen aitzil, baina ni ez naiz etxeko jauna: manatzea ez dut maite, obeditzea ere ez haatik. Harreman orekatuagoak nituen Lafitte eremutsuarekin, nahiz gozoa-gozen Salaberry, arruntean eta berehala maitagarriagoa. Eta duela laster mende erdi bat, etxeko seme-alaba batzuek, normalki Pariserara eta Ipar Amerikara lanketa joan behar genuelarik, Euskal Herrian egotea deliberatu genuen, halabeharrez gure lanpostua sortuz.

Ber denboran sortu zen, guri esker, iparraldeko abertzale mugimendua, lehenik *Enbata* deitua. Hara zer entzun diodan behin Eñaut Etxamendi adiskideari, eta osoki bat nator ideia horrekin. Hauxe da gehitzen diodan hitza: Euskal Herria maite zutela bai gure aitzineko hurbilek, baina hiltzera doan ama xaharra bezala. Guk aldiz erabaki genuen emaztea bezala maitatzea eta hari haurren egitea.

Gure adineko etxeko jaun euskaltzaleek -eta anitz baziren, adibidez, Euskaldun Gazteria katolikoan ezagutu genituenak-ez zuten onartu bide arriskutsu batean sartzea etxeko seme-alaben ondotik, salbuespenez kanpo (Xalbat Arbelbide, Jean-Pierre Davant ene anaia gehiena, Arño Hegiapal sohütarra...). Gutiz gehienak kristau demokraziaren erdiko bide zuhurretik "Centre Démocrate" alderdi zentristako jaunen atzetik, nagusiki Errecart eta Labéguerieren inguruan, Salaberryk aldarrikatzen zuen ildo zuzenetik.

Haien eta gure arteko leizea hau zen: Frantziako politikan erdiz-erdi sartua zela haien alderdia, gu aldiz, hartarik bazter geundela

errotik, ahal oroz, nahiz Errecart adibidez hartara gure biltzera edo bederen bultzatzera saiatu zen beti².

Bitarte horretan jakin bedi "Mouvement Républicain Populaire" (M.R.P.) alderdia, Frantziako kristau demokratek sortua 1944an, "Centre Démocrate" bilakatu zela 1966an, Jean Lecanuet gidari. Gero 1978an "Union pour la Démocratie Française" (U.D.F.) konfederazioa asmatu baitzuen Giscard d'Estaing Errepublikako presidenteak (1974-1981), horretan sartu zen C.D.a beste alderdi txiki batzuekin. Horko lehendakari egonen da Lecanuet 1978tik 1988ra, eta Giscard 1988tik 1996ra. "Démocratie Libérale" taldea U.D.G.tik joanik 1998an, ordutik alderdi bakun eta finkoa da U.D.F. berria, François Bayrou hautetsi biarnes bipila buru.

Baina jauna zen Etienne Salaberry zentzu hoberenean ere, bihotz handiko gizona, eskuzabala, bere ikasleoi ekartzen zigun arta eta laguntzatik usnatu dugun bezala. Politikako eztabaidetan ere, txikikeriak bazter uzten zituen, eta polemika guztien gaineratik egoten zen frantsesez erraten den bezala "chevaleresque", hots egiazko zalduna, estimu handitan zeukan Telesforo Monzon-en antzera.

Nire alde bereziki hola portatu zen Salaberry, Frantziako administrazioak egin zidan auzi batean. Politikan genituen ezadostasunak kontuan hartu gabe, nire defentsan agertu zen argi eta garbi, bere sona hor arriskutan ezarriz *Herria* kazetako artikulua batean, eskuindarra eta gaullista baitzen iparraldeko iritzia publikoa, oso frantsesazalea denez gaineratik. 1972ko otsailaren 23an agitu zen auzitegira eraman ninduen gertakizuna. Hegoaldetik etorritako iheslari batzuk Euskal Herritik urrundu nahi baitzituen administrazioak, haien aldeko manifestazio bat egin genuen abertzaleek Baionako udaletxearen aitzinean. Ezabatu zuen poliziak. Tirabira batean gertatu nintzen, karrika batean atxilotu ninduten poliziakoeak, eta gero auzitegira jauki, haien buruzagi bat jo eta zauritu nuelako aitzakian.

Zinez istorio korapilatsua eta luzea zen, zazpi urte eta erdi iraunen zuen auzi andana batean sartu ninduen, auto eder baten saria janez, haatik erdia itzultzen zidala jendearen elkartasunak, azkenean gelditzeko "délit de rebellion" eder bezain karioarekin. Baina

(2) 4. zatian berriz ikertuko dugun auzia da (Kazetari Politiko Zentrista).

gauden 1972ko negu azken hartan. Poliziako bi lekuko agertu ziren auzitegian ene aurka. Batak zioen S... inspektorea jo nuela aitzinetik, besteak aldiz atzetik jo nuela. Elkar ezeztatzen zuten bi testigantzek. Beraz jo nuelako frogarik ez zegoela onartu behar izan zuten hiru epaileek. Halere kondenatu ninduten bortizkeria erabiltzeagatik, eta ongi zigortu ere, "gazitu", Salaberryk idazten duen bezala.

Hona funtsezko egja. Sokatiran ari izan nintzen delako inspektore harekin, haren eskuetatik askatu nahi nuen iheslari manifestatzaile bat bitarteko, baita lortu ere, poliziakoari bultzada bat emanaz lehiaketaren bukatzeko. Ipurdiz erori zen gizona, eta inguratu zuen manifestari multzo batek. Jarraian urruntzera nindoan bi poliziakok atxilotu nindutelarik, beren kargudun eroriaz axolatu gabe. Bitxia hori ere... *Enbatako buruetatik* nintzen, gehienik idazten zuena, eta mugimenduaren berpiztu nahiz ari zena bizpahiru urteko etenaldiaren ondotik. Lagun andana bat atxilotu zuten arrats hartan, baina polizia-etxetik aske utzi gauan barna. Ni atxiki ninduten, inspektoreari hiru saiheits-hezur hautsi nizkiolakoan, eta beraz auziperatu.

Ospitalean inspektorearen radiografiak ikusi zituzten bi medikuk jakinarazi ziguten ez zuela saiheits-hezur hautsirik, baina uzkornoan uspel ederrik ordea. Erori ondoan, ostiko andana bat bildu omen zuen. Emale baten izena kurritua zen berehala denetan. Beste batek ondotik aitortu zidan berak ere eman ziola gogotik. Auzi denboran epaile buruari radiografia horiek ager zitzaion eskatu zion Maurice Aberri abokatuak, eta ezetza jasan, baina epaimahaia zalantzan, urduri utzi: hori ere zinez lagungarri gertatu zitzaidan kartzelan ez sartzeko.

Xehetasun horiek ez zekizkien Salaberryk, baina auzi denboran entzunetik ongi ulertu zuen ideien eta idazkiengatik nindutela "gazitu", bere artikuluan argi eta garbi agertzen duen bezala. Ber denboran egiten dit egundaino ukan dudan omenaldirik ederrena.

"J. LOUIS DAVANT AFERA"

(*Herria*, 1972/III/23)

"(...) *J.-Louis Davant* ezagutzen dutenek ez dute sinesten inolaz ere jo ahal izan duenik *Simon* inspektore jauna, ala beste edozein pertsona.

"(...) *Enetzat, J.-Louis Davant* dago, oroz lehen, *filosofia klaseko*

nire ikaslea Uztaritzeko Saint-François-Xavier kolegioan. Mauleko Saint-François (d'Assise) kolegiotik etorria, familia xume batekoa, eskola publiko ala libroa ohoratzen duten ikasle horietakoa da, hain dute beren adorez ihardetsi nahi burasoen sakrifizioei.

"(...) Soinez ertaina, kopeta soildua, Zuberoako txirularen kantua bozean, aurpegia mendiko eguzki beteaz horitua, intelektualen espeziekoa da.

"39 urteetan (37.ean nintzen), bi haurren aita, Hazparneko teknika ikastetxean irakasle, ekonomista, historialaria, mintzalaria, espiritu finko eta zehatza, Paul Valéry bezala da "Gizona beti zutik Pentsakeraren lurmuturrean". Baina ezin da, 1914-1918ko gerla La Jeune Parque (olerkiaren) zizelkatzen igaro zuen Paul Valéry bezala, hitzen antolatzaera mugatu. Badaki hiltzen ari dela Euskal Herria. Kazetari konprometitu bat izango da. Gudar bat. Idazle-soldadu bat".

Ez, bizi naizeno ez dut holako gorazarerik gozatuko. Aita baten bihotzarekin mintzo da hor Etienne Salaberry zalduna, poxiño bat itsutua ni beldur, baina zentzu onera, nire alde doanaz gero. Ez naiz bada pleinituko eta kexatuko!

Jarraian aipatzen du zer duen *Enbataren* aitzia, eta zer alde: urrunago aurkituko dugun auzia (*5-Enbataren* zirikatzailea). Baina oro har eta funtsean, belaunaldien arteko afera bat bezala ikusten du artikulu honetan, ideologiazko ezadostasuna baino seguruago. Eta bukatzen du erranez: "*Haizu da Enbataren tesiekin ez ados egotea. Baina euskaldun bat mehatxatua delarik, harekin bat egin behar dute euskaldun guztiek*".

Abertzale baten sudur punta ez ote dugu nabaritzen esaldi keimentsu horretan?

3.- GERLAKO PRESONER OHIA

36ko gerla ezagutu duten hegoaldiarrek, orduan haurrak baldin baziren ere, badakite zer den gerla baten galtzea eta ezagutzen ditugun pertsona batzuk preso egotea. Zinez ustekabekoa izan zen alemanen garaipen azkarra 1940ko maiatz-ekainetan, berrogei egunez petik lur jota utzi baitzuen bere ustez munduko hoberena zen frantses armada, baita Britaina Handikoaren zati on bat. Ez zuten

ber gerla egin batzuek eta besteek. Hamalau-hamazortzikoa errepi-
katu nahi zuten frantses jeneralek, baldintza hobe batzuetan bistan
dena, eta guda geldo batean ontsa jardukiko zuten seguru asko.

Baina hegazkin eta tanke guztiekin toki bakar eta hertsu batean
erasoz Sedan aldean, egun zenbaitez itsasoraino sartu ziren aleman-
nak, demokrazien armada kolpean urratuz erdiz-erdi eta ukaldian bi
zati eginez. Erdi bata zepoan zegoen Belgikan, eta haren parte batek
baizik ez zuen ihes egin ahal izan itsasoz Dunkerke. Beste erdiak
astebetaz jarduki zuen azken eraso orokorrari Somme ibaiaren er-
tzean, baina murriztegia zen soldaduen kopuruz eta materialen hei-
nez aleman armada osoari luzaz buru emateko. Frantses eta ingele-
sak berriz bi zati egin zituen hegazkin eta karroen aizkorakadak.

Hortik aurrera artzainik gabeko artaldea bezala sakabanatu ziren
soldaduak, hegazkinen eraso pean ihesliar zibilen uholdeak atzera
eroanak. Horietatik asko presoner egin zituzten alemanek, kasik bi
milioi, eta animaliak bezala eraman Alemaniako zelaietara. Han bost
urte hurbil pasako zituzten. Gerla denbora gehituz, kasik sei urte
galdu zituen Salaberryk, 37 urteetatik 42etara. Zerbait da gero bi-
zitza batean! Baldakigu ez zuela denbora galdu, baina halere... han
bezain ongi baliatuko zuen herrian, eta goxokiago.

Alemaniako "Stalag IV" hartan, eskualde eta herrialde guztietako
gizonak ezagutu zituen, haietan alemanak ere bistan da, eta hor
indartu zitzaion zinez Europaren aldeko ideia, baita Euskal Herriaren-
ganako maitasuna. Gerlaren herra eta gorrotoarekin, horiek izanen
ditu bere kazetari lanaren bi ardatz nagusiak. Biak bat eginez landuko
du "Euskadi European" kontzeptua, Alderdi Jeltzaleak gera aurrean
alpatua zuena, eta gero *Enbatak* zorrozki formulatu ondoren, finki
aldarrikatuko duena.

Presoner egotearen beste ondorio bat: de Gaulle-ren eragin
petik aske izatea. Gaullista beroenak izan ziren erresistentziako
gazteak, bai tokian berean maki edo sasipeko gudari egin zirenak,
bai mugaz hegoaldera pasatuz ipar Afrikara iritsi zirenak, Leclerc eta
de Lattre de Tassigny jeneralen armadetan sartzeko, hots "gerla de
Gaulle-rekin egin" zutenak.

Alemanian preso zeudenen artean, ez ziren denak hain sutsu
bilakatu de Gaulle-ren alderako, han ez baitzuten Londresko B.B.C.
delako irratia entzuteko aukerarik ere. Salaberry bezala jeneral

errebeldeari buruz ezkor egon zen beste gizon ezagun bat alpatuko dut ene erranen berme, François Mitterrand bera: 1942an Alemaniatik ihes eginik, Vichy-ko administrazioan sartu zen, presoneren arduradun, Pétain mariskaletik hurbil; de Gaulle-ri aihar egonen da beti hau ere.

Baina puntu premiatsu batean, bat dator heletar apaiza erresistentziakoekin, ikusirik nola gerlaz baliatu diren beste batzuk beren interes berezien alde. Gerla aurreko indar politiko zaharren itzulera deitoratzen dute gazteek. Merkatu beltzari esker aberastu direnak gaitzesten ditu Salaberryk, txiro eta pobreek gosea pairatzen dutelarik; 1945eko azaroaren 22ko *Herria* kazetan galdegiten du: "Était-ce la peine?" (Balio zuena?). Bai, balio zuena bost urte pasa genitzan alanbre horzdunen atzean? Baina bere katedraleko bi dorreen geziak trenetik ikusiz gau beltzean argituak zeruari begira, berpizten zaio kristau esperantza, eta erantzuten du ez dutela aski egin, gehiago egin behar dutela, bereziki fededunek. Ez da horretan geldituko, 36 urtez asko egingen du presoner ohiak.

"La tribune libre du prisonnier" delako titulua maiz ikusi dugu irriño batekin, eta zenbait aldiz aserik. Baina denborarekin ohartu naiz zer izan zitekeen adinik hoberenean herritik hain urrun, hainbeste urteren igarotzea giltzapean. Nire herri txikiko hiru gaztek, soldadutza barne, zazpi-zortzi urte pasa zituzten desterruan: gaztaroa sakrifikatu behar izan! Itzuli ondoan, ospakizun bat, "kermeza" bat antolatu zieten Ürrüstoin. Horretarako laguntza baten bila Joan zitzaizkion parrokiako erretor hein bat xaharrari, hots araberako elizkizunekin has zedin jai eguna; igandea baitzen, pentsu dut meza orduaren egokitzea zela eskatzen ziotena. Eta hark (eskaria onartuz agjan?): "zuen eginbidea ez duzue bete! "Ber gaitzespena entzuten zuten presoner ohiek lehen gerla handiko gerlari ohien ganik, garai-pena lortu baitzuten haiek!

Beren pastoralara ukan zuten 1914-18koek 1929an Barkoxen "Guillaume II", gerlari ohi batek idatzia, gerlari ohiek emana, batzuk etsaien jantzietan sartuz antzerkiaren onetan! Bigarren gerla handiko sasipetarrek ere ukan dute berena, "Xiberoko Makia", Sohütako herritarrek antzeztua 2001.urtean. Omenaldi eder eta hunkigarriak bi horiek! Holakorik ez dute gozatu presoner ohiek, eta ni beldur ez gozatuko ere...

Baina, bazuten zeren kezkatu beren bizitzako zati on bat herritik

urrun zapaldurik igaro eta zapuzturik ikusi behar izan zuten mutiko eta gizonak. Haien ohoretan idazten zuen ardura Salaberryk, ene ustez, *Herria* kazetako zutabe hartan, burua jaso zezaten. Ez baitzen hura amore ematen dutenetatik!

Irriño bat bukatzeko, baina ber haritik, giro berezi baten adierazgarri. Herrian banituen bi osaba, biak anaiak, ene aitaren bi arreba-rekin ezkonduak alegia, eta biak presoner ohiak: baina gehiena hamalauko gerlan, gazteena berrogeikoan. Familiako bazkari handiak, hala nola komunianka-jaunartzetakoak, erdi kalapitan bukatzen zituzten. Zaharrenak besteari adarra jotzen zion gerla hain erraz galdu zuelakotz.

Besteak erantzuna: eta hik zer egingen huen hegazkin eta tankeen aurka? Ez zen gaiztoa gazteen hori, ez baitzion anaiari orolitarazten presoner egona zela hura ere lehenbiziko gerla ospetsu hartan. Egia da garaille atera zela hamazortzian. Baina egiazko istorio txiki honetarik atera kontuak: "tribune libre du prisonnier" delakoaren beharra bazutela berrogeiko soldadu gaixoek!

4.- KAZETARI POLITIKO ZENTRISTA

Munduko bigarren gerlatik lekora, Frantziako Errepublikan agertu ziren hiru indar nagusi: komunistak, sozialistak eta M.R.P. alderdia (Mouvement Républicain Populaire). Kristau demokrata zen hau, gizon gaztez osatua. Indar berria zen, erresistentzia zibila gehienik bultzatu zuena, armekin haatik trebeago zirelarik komunistak. Eskuin zaharraren lekua hartuko du denbora batez, hura deskalfikatu baitzuen Vichyko gobernuaren alde luzazegi egoteak. Hiru indar horiekin gobernatuko du de Gaulle jeneralak urte eta erdiz. Baina laster agertuko dira gobernuburuaren eta alderdien arteko ezadostasunak, de Gaullek salatzen duelarik "Alderdien errejimena". Ondorioz gobernutik joanen da 1946ko urtarrilean.

Gobernu indartsu eta iraunkor bat nahi zuen de Gaullek, III. Errepublika zinez ahuldu zuen ezegonkortasuna baztertuz. Besteek ordea, parlamentarismo hutsaren bidea hautatu zuten Konstituzio berrian. Aldakortasun handia ezagutuko du beraz IV. Errepublikak ere, gehiengo iraunkorrik gabe. Eskuineko, erdiko eta ezkerreko alderdi moderatuei aurka egingen diete batetik komunistek (gerla

hotzaren kariara bazter jarriko dira 1947an), bestetik gaullistek, biek Europaren idela oztopatuz gainera, independentziaren izenean.

Bere alderdia sortuko du de Gaullek 1947an: R.P.F. "Rassemblement du Peuple Français" delakoa. Indartsu agertuko da, bereziki 1951n. Horren aurka bilduko dira beste alderdi guztiak, eta behera joanen da laster. Baina 1958an, Aljeriako gerla ezin bukatuz, baita armadaren beldurrez, de Gaulle gobernura deituko dute IV. Errepublikako agintariak. Orduan sortuko da V. Errepublika, eta horren buruan gaullisten alderdi berria, U.N.R. delakoa (Union pour la Nouvelle République), gero R.P.R. bilakatuko dena.

Birtartean behera joana zen M.R.P. alderdia, Indoxinako gerla ezin bukatuz. V. Errepublikan, "Centre Démocrate" bilakatuko da Lecanueten gidaritzapean. De Gaulle-ren gobernuan parte hartuko dute zentristek Gero hartarik aterako dira, ez zaielako aski europazalea.

Euskal Herrian Jean Errecart amikūztarra dugu kristau demokraten burua. Alde ditu bereziki apaiz berriak (erregetiarrak eta Ibarregaraitiarrak baitziren zaharrak), haietan Salaberry eta Lafitte, azken hau erresistentziako buruetatik izana hemen.

Batzuetan alderdikeria iduritu zitzaidan Salaberry, bereziki Mendes-France (jatorriz Mendes-Franco) politika gizon handiaren aurka. Oroitzapen zehatza dut puntu horretaz. 1954ko udaberri hondarrera, Dien-Bien-Phu-ko guduka Frantziako armadak galdu ondoren, lekua hustu zuen Laniel eskuindarraren gobernuak. Lehen ministro kargura aurkeztu zen Mendes, Ho.Chi-Minh-ekin bakea egingo zuela hitzemanen. Erdi-ezkerrekoa zen. Atsedenaldi batean Salaberryk erran zidan (frantsesez ordea): "Léon Blum imitatu nahi du ezkerren buruan, baina falta zaio haren elokuentzia maila". Salaberryren postura hori ez dut behin ere ulertu. Kristau demokraziak egin behar zukeen politika egin zuen, bai kanpoko arazoetan, bai ekonomiaren kudeantza zuhur eta modernoan, Mendes-ek. Haren aldeko sutsuak izan ginen etxean, nahiz Errecart-en bozemaille fidelak ginen.

Viet-Minh-eko gobernuaren esku egon zen iparraldeko Vietnam-a, Hanoi zuela hiriburu, eskuineko gobernuaren mende aldira hegoaldea, Saigonekin. Beraz, M.R.P. alderdiak eskuinarekin kudeatu zuen gerlari amaiera eman zion Mendes-ek. Horretan ez zuen asmatu Salaberryk.

Berdin gogor agertuko da de Gaulle-ren aitzia, haatik arrazoi gehiagorekin ene ustez. Europaz ez zuten batere ber ikuspegia. Estatuen Europa zen de Gaullek nahi zuena, eta hori da orain arte garatu dena, baina estatuen independentzia zertxobait murriztu azken urteotan. Europa federal bat gura zuen aldiz gure Salaberryk, eta guk ere haren ondotik: integrazio gehiago, supranazional izateraino, eskualdeei eta egiazko populuei, egiazko herri eta nazioei leku bat eginez. Laster hogeita bi urte zendu zela Salaberry, eta beti beha gaude. Zerbait ekarriko ote digu Giscard d'Estaing-ek apailatzen duen europar Konstituzioak?

Antigaullista izateko beste arrazoirik ere bazuen Salaberryk, eta bereziki gaullisten alderdiak zuen nagusitasun osoa, bai Estatuko erakunde goretan, bai hemen Euskal Herrian. Han, goian botere guztiak bazituzten, eta haien inguruan gustura zeuden "les copains et les coquins", euskaraz erran daiteke "lagunak eta lapurrak", nahiz azken hitz hori gehiegixko gerta daitekeen itzulpen zorrotz eta zehatza izateko, baina funtsezko esanahi sakonean, ez gara urrun egonen... Euskal Herria izigarriko intolerantzia, gogorkeria bat ezin jasana zentristen aurka, are gehiago abertzale gazteen aurka, mehatxu handiena barne. Hazparnen bereziki, giro bat itsusia bizi genuen, Guadalupetik etorritako mediku zuri baten agintepean, denak harriturik atxikitzen baitzituen bere kopeta mugagabeaz. Nihau, Aljeriako gerla denboran gaullista izana bakea ekar zezakeen bakarra zelako nire ustez (eta horrela gertatu zen), antigaullista bilakatu nintzen gero, ez de Gaulle-rengatik, asko miresten bainuen, baina gaullistengatik, hain ziren batzuk okaztagarriak!

Halere uste dut huts politiko bat egin zuela Mixel Labegueriek "Centre Démocrate" delakoan sartuz eta de Gaulle-ren etsai agertuz. 1962ko udazkenean deputatu hautatua izan zen airez-aire, ez baitzen ez gaullista, ez antigaullista aurkeztu, beraz batzuen eta besteen bozak bildu zituen. Bide horri eutsi behar zion, lehenik bere hitzaren eta bozemaileen errespetuz, bigarrenik Euskal Herriaren onetan: gutiengoan sartuz, ezin zuen erreforma bihirik erdietsi euskaldunon alde. *Enbatatik* bereiztean erakutsi zuen baldarkeria, etikaren baitan koka nezake, bestea berriz politikaren alorrean, huts larriagoa baita nire ustez politikari batentzat.

Eta hasian hasi, zakua hustuko dut, zentrista horiez pentsu dudana erranez, ene jatorrizko familia politikoarekin aferak xuritzuz.

Zentristak, bereziki ipar Euskal Herrikoak, badira eta ez dira. Hemen bederen, ez dute ahalen araberakoa ematen. Gerla ostean zerbait izanik, gero indar antzu bat bezalako bilakatu dira. Bederazka eta printzipioz, jende irekiak dira, eta euskaltzaleak. Orokorki eta praktikan ordea, beti estakuru bat badute azken urratsaren ez egiteko, hala nola euskal departamenduaren alde. Beren ideien arabera, lehenak izan behar luketelarik antza denez, uzkurrenak agertzen dira, bai hautetsiak, bai bozemaileak, xede horri buruz. Aurka dago buruzagia, gaur François Bayrou, eta beraz denak halaber, artaldea ahariaren ondotik bezala. Aitzinetik aurka zegoen Errecart, Biarnoko bozemaileen beharra baitzuen. Labeguerie teoriarik alde, baina praktikan aurka, xede hori ez zelakoan herrian hedatua, baina funtsean Errecart-ekiko elkartasunez ere, ni beldur. Alderdia lehen!

Alderdikeriak dira, eta bizkitartean alderdirik ez dute: hor dago, nik uste, misterioaren giltza. Ene gaztaroan bederen, biltzar informalak zituzten beren artekoak: lagun artekoak. Urte saririk ez, militante karta ez txartelik ez, barneko bozkatzerik ez.. Jaun batzuel jarraitkitzen ziren nahi zutenak, elizan apezel bezala, edo klientelismoaren baitan, lotura pertsonal eta kasik feudal batzuen haritik.

Horrelako jarraitzaileak nahi zituzten aitzindariak, baina gu ez ginen bildotsak, eta hor dago nire aburuz haien eta gure arteko ezadostasunen iturria.

Horrekin batean bertute eskas bat usnatzen diet: oreka perfektu baten ustekerian, erraztasunera darama, hots eskuinera, eskuinekoa baita nagusiki gure jendartea, eta frantximanta gainera.

Azeria eta oiloa ber tegian elkarrekin, biak berdín, bakean bizil Horrela ezin da erreformarik egin. Errepublikaren mailan ere, zerbait aldaketa ekarri dutenak, gaullistak dira batetik, sozialistak bestetik, ez hainbat erdikoak, agian ez direlako zinez alderdi bat. Deitoratzen dut, funtsean leinu horretakoa bainaiz etorkiz, familiaz eta idealez. Beharrik badira "extrêmes centristes" batzuk, hala nola Robert Buron zena, Aljeriako F.L.N.arenekin Evian-eko bakea finkatu baitzuen, edo Gilles de Robien, honek hogeita hamabost oreneko astearen lehenbiziko legea apailatu baitu. Baina salbuespenak dira zoritxarrez, uharte batzuk itsaso barean.

Merezimendu bat aitortu behar zaie halere zentristel, eta ez txikia: Europaren alde daude zinez, beren arbasoak bezala. Europa-

ren sortzaileak izan ziren ber denboran kristau demokrazia sortu zutenak. Ideia horren sostengu hobereanak dira orain ere zentristak, horretan ez dute behin ere amore eman.

Euskal Herrian Europaren alde gehienik egin dutenetatik dugu Salaberry, hari zor diogu nagusiki *Enbatakoek* europazale izatea. Gainera ez zen kristau demokrata arrunta, "extrêmes centristes" haletatik zen osoki. Ahoan bilorik gabe, gogoan zuena erraten zien, *Enbatakoek* bezala kristau demokratai. Adibidez 1965eko apirilaren zortzikoa *Herria* astekarian, "*Tribune libre du prisonnier*" delakoan, M.R.P. alderdia zinez kitzikatzen du.

"Au Président Eduardo Frei" titulupean, kristau demokrata handi hori Txileko lehendakaritzara heltzen ikusteaz pozten da Salaberry. "Iraultza bai, komunismoa ez" lemarekin garaitu duelako, goresmenak luzatzen dizkio. Heletarraren ustez, biga dira kristau demokrazia mehatxatzen duten arriskuak: marxismoa eta oportunistoa. Amerikan marxismoa da gizon gogorren tentazioa. Oportunistoa berriz Europaren tragedia.

Robert Schuman-en hatsetik bizi da Salaberryren iritziz M.R.P. alderdia. Baina Frantziako laboraria Europako gaizkienik saritua egon dadin onartzen omen du alderdi horrek. Bestalde gaullismoarekin juntatzen da, amore ematen dio, bereziki Europaren sortzea oztopatzen duelarik. Eta M.D.B., "Mouvement Democrate Basque" delako "Indar Berri" mugimenduaren sorreraz poztu ondoren, galdetzen dio zergatik ez duen eskatzen M.R.P.ari Maurice Schuman kanpora dezan, erabat gaullista bilakatu delako jaun hori.

Herria kazetaren ondoko zenbakian, 1965eko apirilaren 15ekoan, "Etienne Salaberry a-t-il raison?" titulupean, erantzuten diote M.R.P.ko "Indar Berri" -titarrek. Lehenik erraten diote beregain dagoela M.D.B. delakoa, ez duela deus ikustekorik M.R.P. alderdiarekin, beraz ezin diotela eskatu bere partzuer baen kanporatzerik. Haatik ikus dezakegu M.D.B. horretan zer errana badutela M.R.P.ko batzuek. Gero Salabarriren kritikak ez direla zuzenak idazten dute, beren arrazoiak emanez. Baina hor dago Salaberryren kritika orokor eta nagusia: oportunistoarena, munduko bigarren gerlaz geroztiko historia ikertzen duenak nekez ezaba dezakeena, bereziki Ipar Euskal Herrikoari dagokiola. Pisu handia du niretzat Etienne Salaberryk hor dioenak.

5.- ENBATAREN ZIRIKATZAILEA.

Salaberry eta *Enbata*ren arteko harremanen ongi ulertzeko, *Enbata*ren prehistoriara joan behar da. "N" letrarekiko *Enbata*ren historiurrean dago "M" letrarekiko *Embata*, euskal ikasleen elkarte, Bordelen sortua 1953. urtean. Sortaileak zituen hogeita zenbait ikasle haietan Mixel (eta ez Mitxel) Labeguerie, Ximun Haran pilotari handia, Mixel Burucoa medikugaia, hau elkarteko lehendakaria. Folklorean, ekonomian eta kulturean jardun zuen Embatak. Urtero ikerketa sozio-ekonomiko bat egiten zuen Euskal Herri barneko herri batean, ikasleak birazka ibiliz etxez-etxe astebetetz. Gero beste astebeteko ikastaldia antolatzen zuen Euskal Herriarekin zerikusia zuten arazo eta gai ezberdinez, adituak mintzaldien egitera deituz. 1957ko jardunaldietan parte hartu nuen Hazparnen. Mintzalari etorri zitzaizkigun, beste batzuen artean, Errecart deputatua, Lafitte apaiz jakintsua eta Leizaola Euskadiko lehendakariordea, exilioan zegoena Parisen. Interes handiko irakaspenak izan genituen horien artean.

Ez zen argi eta garbia izan *Embata* kazeta politikoaren sorrera 1960ko udazkenean eta negu hastean. Ez nuen horretan parte hartu, Aljerian soldadu bainintzen 1958ko irailetik: handik itzuli nintzen 1960ko abenduan. *Enbata*ren lehenbiziko berriak, lekuko batzueganik ditut, bereziki Eugène Gouhenetxe historialaria, Ximun Haran *Enbata*ko zuzendaria eta Piarres Larzabal apaiz *enbata*kiezengatik.

Lehen biek idatzi dutenez, *Embata* elkarteko biltzar handi bat egin zen Ezpeletan 1960ko uztailaren 23an, ikasleen eta ikasle ohi batzuen artean, horietatik ezagunenak zirelarik Jakes Abeberri, Burukoa Mixel Eperre zuberotarra, Haran, Labeguerie eta Larzabal. *Embata* izeneko albiste orri bat agertzen zuen noiztenka elkarrean. Horretaz aldizkari politiko baten egitea proposatu zuten ikasle ohiak, euskal garapenaren alde jakina, eta denek onartu omen. Lehenbiziko agiria hedatu zuten ikasleen bitartez *Eskualzaleen Biltzarreko* batzar nagusian, 1960ko irailaren zazpian Arbotin (irailleko lehen ostegunean biltzeko usaia zuen elkarre horrek). Gero agiria irakurri zutelarik ikasle horiek, hedatu ondoren ordea, harritu ziren, duda gabe gure aberri bakartzat agertzen baitzen Euskadi, eta ez ohi bezala "la petite patrie dans la grande". Ber eskandalua izan zuten ikasleek udazkenean agertu ziren *Embata* 1, 2, 3 eta 4-5 zenbakiekin, hau "Décem-

bre 1960-Janvier 1961" datatua, azkena izan zen: beren burua zepoan harrapatu bezala ikusiz, kexatu ziren gazte horiek.

Lehenbiziko ondorioak sumatzen ditugu kazetaren azpitiluluan. 1960ko irailean, Nº 1, *Embata, Bulletin de l'Association*. Urrian, Nº 2, halaber. Azaroan, Nº 3, *Embata, Bulletin de l'Association des Anciens*. Abendu-Urtarrilekoa, Nº 465, "*Embata, Bulletin des Anciens de l'Association*". Etortzekoa zen handiena. Eguberri-urtatseko oporretan Jakes Abeberri-rekin bildu ziren euskal ikasleen elkarteko bi arduradun, eta debekatu zioten *EMBATA* izenaz baliatzea aldizkari politiko baten izenburutzat. Ezadostasun osoan elkar utzi zuten. Ondorioz Abeberri eta haren lagunek deliberatu zuten aurrera jarraitzea, baina izenaren grafia aldatuz: M letra ken eta N sartu zioten, euskal grafia berriarekin bat etorri. Laster agertu zen *ENBATA* berriaren lehen zenbakia, 1961eko otsaila-martxokoa: "lère année.- Nº 1... février-mars 1961, *ENBATA*", elkarte baten aipamenik gabe.

Pentsa dezakegun bezala, ez zen grafiaren kontua hor garrantzitsuena. Oso gaizki hartu zuten ikasleek, eta ondoko urteetan ere, bakarño batzuk baizik ez ziren *Enbatara* etorri, normalki horren oinarri sozial osatu behar zuketelarik. Hara zer ekarri zigun orduko gure arduradunen diplomaziarik ezak, eta geroan ere gure ahuleziarik handiena date zurruntasun hori, hala nola Salaberryrekiko harremanetan.

Ikasleekiko hausturaren berririk ez zekien Salaberryk, eta idazleen izenik ez baitzen agertzen kazetan hasiera hartan, *Enbata*koak ikasletzat hartzen gintuen *Herria* kazetako artikuluetan, irakaslearen barkamen espiritua, babesa eta gehiagotasuna erakutsiz, batzuetan gure amorrua pizteralino.

Gure izenen agertzen hasiko gara 1962ko aurre-Aberri Eguneetik eta gehienik 1963ko Aberri Egun fundatzailetik, hor *Enbata* hilabete-kariaren ingurutik sortuko baita *Enbata* mugimendua (edo *Enbata* oldea, bigarren hau Lafitte-ren aholku bati zor diogularik). Hor zeuden Estatu gabeko beste nazio batzuetako ordezkariak (Flandria, Walonia, Quebec, Katalunia, Britainiakoak), baita iparraldeko kristau demokrata nagusiak: Errecart, Labeguerie, Ospital deputatu ordea, Poulou eta Salagoiti kontseilari orokorrak, Pochelu auzapeza, baita Jean Etcheverry Ainchart (hau *Enbatan* sartu berria). Udazkenean deputatu hautatua izan berria zen Labeguerie.

Baina ez du luzaz iraunen kristau demokratetiko ezkontzak. 1963ko uda hastean agertzen dira Labeguerie deputatuarekiko ezadostasunak, horien ardatza delarik abertzale politika bat egin ala ez. Luzeegi litzateke xehetasunetan sartzea. Salaberryrekiko harremanetara mugatu behar dut ene idazlan hau. Kristau demokrata da heletar handia, badakigun bezala, eta bere kideen alde agertzen da, normala denez. Baina bere nortasuna badu, berezia, indartsua, eta gurekiko jardueran ez da beti bat agertuko bere eskualde naturalarekin.

*Enbata*n gutienik maite duena da gure zurruntasuna. Hortik "Jeunes Turcs" deitura, eta "doctrinaires intransigeants" kalifikazioa. Gure laikotasunaz ez dakit zer pentsu zuen. Ene jakinean ez du behin ere aipatu. Baina badakit C.F.T.C. langile kristauen sindikateko gehiengoak C.F.D.T. delakoa sortu zuelarik 1964an, "Chrétiens" izenondoaren uztea deitoratu zuela Salaberryk, marka zehatz eta indartsua zekarrelako haren ustez. Haatik politikan, ohiz kanpo zen Frantziako Errepublikako laikoan "kristau" izenondoaz ballatzea: beste izenik hartzen zuen adibidez Salaberryk hain gogokoa zuen kristau demokraten alderdiak, Alemanian, Belgikan eta Italian ez bezala: Mouvement Républicain Populaire (M.R.P.), Centre Démocrate... Eta kristau erreferentziarik ez dauka bere erdal izenean PNV alderdiak ere, etxekoa dugularik, eta ene jakinean munduan agertu den lehenbiziko kristau demokrata alderdia.

Beraz, ez zait iduri gure laikotasunari aiherriz zizaiola Salaberry, are jakin zuelarik nor ginen *Enbata*ko buruak. Agnostikoa zen Abeberri, haatik ez laizista, ez antiklerikal gogorra. Kristauak ginen besteak, eta nagusiki kristau demokratik: Eperre, ni, Haran, Labeguerie, Larzabal, Burukoa... Halaber gure lagun batzuk: Xalbat Arbelbide eta honen haurrideak, Eñaut Etxamendi, Joanes Goihenetxe, Arño Hegiapal sohütarra... Euskal abertzaletasuna zen kristau demokrazia ofizialek bereizten gintuena. Baina gure mugimendua oso gaizki hartu zuen hastetik apezkeriaren zati batek, eta bereziki apalzagusien multzoak, euskaldun gazteriaren argitzea eta gidatzea bere monopolioz ikusten baitzuen. Haatik ez dut uste Salaberry-ren kasua zenik, irekia baitzen, ikuspegi gorago eta zabalagokoa, jakintsuak ohi diren bezala. Ez baitzen klerikala ere.

6.- ABERTZALE BILAKATU.

Buruzagi handiak izan zituzten zentristek aitzineko belaunaldietan, bai Frantzia mailan (Robert Schumann, Georges Bidault, Robert Buron...), bai Euskal Herrian (Errecart, Labéguerie, Ospital, Goux mauletarra...). orain François Bayrou biarnesa dute. Gizon kementsua segurki. Baina jarraitzaile franko baldin badu euskaldunen artean, indar guti du erresuman, Chirac-en atzetik joateko utzi baitute bere alderdiko jaun gehienek, hala nola Douste-Blazy Lourdeseko auzapez ohiak, gaur Tolosako alkatea denak.

Gaur non legoke Salaberry, bizi balitz? Ideologiaz beti zentrista, pentsu dut, abertzale asko ustekabeen ere garen bezala. Baina politikaz? Ez naiz batere seguru duela belaunaldi bat Lecanuet-ekin zegoen bezain estuki legokeela haren ondokoekin, ikusirik 1970 hamarkadako haren bilakaera, baita gaurko zentristena.

Duela 30 urte, tokirik ez zuen Iparraldeko Euskal Herrian E.A.J. alderdi abertzale zentristak. Orain ordeba badu, baita erdi ezkerreko E.A. kideak. Baina normalki beren familia naturala luketen euskal indar moderatu horretarik bazter egon dira erdiko hautetsi gehienak eta horien jarraitzaileak, nagusiki departamenduko kontseilariak, kontseilari orokor eta jeneralaz deituak. Frantziako UDF alderdiari estuki loturik egon dira. Euskal Herriko departamenduari bizkarra ematen diote, jadanik errana dudan bezala, eta hori da marka!

Egia da ez dela batere berezkoa iparraldean abertzale izatea. Arrazoi asko daude horren aurka, baina nik uste negusiki gure txiki-tasuna eta Frantziaren handitasuna, sail eta maila guztietan. Ibarnegarai eskuineko deputatu sonatuak alpatzen zuen "la petite patrie dans la grande", aberri txikia aberri handiaren baitan, eta bikoiztasun hori zinez arbuatu genion *Enbatan*. Baina geroztik indartu baizik ez da jakobinismoa, aberri txirik ez da gehiago alpu. Zeharo gailendu zaigu de Gaullek bere "Mémoires de guerre" liburu sortako lehenaren hasieran idatzia: "Toute ma vie, je me suis fait une certaine idée de la France". Aberri bakar hori Madonarekin parekatzen du ondoko lerroetan. Eta behin Tunez-en eginiko mintzaldi batean, aipatu zuen argi eta garbi "Notre-Dame la France" hots, Ama Birjina Frantzial (1943/III/27).

Beste askorentzat ere, haietan gaudelarik euskaldunok, Ama Birjinaren antzeko Dama da Frantzia, "Elizaren alaba gehiena". Erre-

publikan, Marianne-ren itxura hartzen du, eta ez bakarrik bertako hiritarrentzat. Hona zer dioen Salaberryk "L'aliénation basque" delako bere idazlanean:

"La Révolution française de 1789 est l'effet d'une fringale de liberté individuelle. Elle est faite par la bourgeoisie, mais théoriquement du moins, elle n'est pas faite seulement pour la bourgeoisie. Elle doit bénéficier à tous les hommes. Chaque fois que le pouvoir de l'Etat tourne en despotisme, la Révolution française retrouve sa valeur exemplaire. Les insurgés de Budapest se battent contre les tanks russes au chant de la *Marseillaise*"³

Oso zaila da horrelako figura sakratu eta maitagarritik espirituaren askatzea. Adibidez Aljeriako gerla denboran, F.L.N. koek zioten ez zihoala Frantziaren aurka haien gudukal Pentsa beraz euskaldunak... Ez dut bakar bat ikusten, gogorrenen artean ere, bere nortasun agiria erre duenik. Beraz urrats handia egin zuen Salaberryk abertzale agertuz, Frantzia argi eta garbi ukatu gabe, hori bai, baina oroit gaitezten nortasun agiriaren horrez. Arras guti ziren abertzaleak haren adineko euskaltzale nahiko ugarien artean. *Enbata*ko gazteekin ziren kasik bat egin euskaltzale eta abertzale bi kontzeptuak.

Segurki 1965ean bipartidismoaz izan genuen eztabaidan, bere alderdiari eutsi zion: hura Parisekoaz ari zen, ni ordea Euskal Herrikoaz. Baina gero, bilakaera bat egin zuen, haren idazkietan ongi ageri dena. Profetikoa izan zen gainera EHAS-en denboran, beste ideia guztien gainetik abertzalegoaren lehentasuna goraiapatuz.

Belaunaldi bat kosta zaigu iparraldeko euskaldunoi, hobeki erranik abertzaleoi, aharra, kalapita, bereizketa, gorabehera guztien ondotik, hark aldarrikatu lehentasunera heltzeko, funtsean *Enbataren* programa politikora itzultzeko! Eta 37 urte nik aipatzen nuen bipartidismoaren ikusteko, aurrerazaleen batasuna lortuz, "BATERA" plataformarekin, kasik berrogei urtez basamortua zeharkatuz.. Azkenean bat gatoz Salaberry eta ni. Hura Moises bezala joan da bere borroken fruitua zoritzen ikusi gabe. Gu ez gara oraindik Jerikon sartuak, ibai zabala dugu zeharkatzeko.

Desertuko legar lehorrean ibiliz abertzaletu zen beraz heletar

(3) "Gure Herria", 5, 1967ko hazila, 262-263 orr.

handia. Zerk lagundu zuen horretan? Bere betiko euskal senaz gainera, jakobinismoaren itsadura gero eta nabariagoak, eskari egokienel "ezetz" eta "ezetz" erraten baizik ez baitaki Parisko Mariannek. Jakobinismoa faxismoaren aita zela idatzi zuen Salaberryk *Herria* kazetan 1979ko abuztuaren bian agerturiko zutabe batean. Esaldi horren berri eman nuen iraileko "Euskaldunak" hilabetekarian, ene iritzia erranez bertan.

Geroztik jakobinismoaz idatzi izan dut biga-bostetan, bai euskaraz, bai frantsesez, Salaberryk irekiriko bidetik. Uste dut beharrezkoa dela salaketa horren sakontzea eta hedatzea. Jakobinismoa dugu euskal alienazioaren iturri bat, agian handiena, eta horren ezagutzea, hobeki borrokatzeko, gure betebeharrak eta eginbide premiatsuenetik dela uste dut. Salaberryk egin zuen berea, euskaldungoaren izenean, baita demokraziaren izenean, faxismoaren aita denaz geroz jakobinismoa.

"Jakobinismoa: faxismoa?"

Etienne Salaberryk hau idazten du 1979ko abuztuaren 2ko *Herria* astekarian.

"André Gluksmanek erakutsi du faxismoa ez dela sortu Moskun, Erroman, Berlinen edo Madrilen, baina Parisen 1789an eta Jakobinismoa deitzen dela, faxismo izena ez baitzen oraino sortua".

"Filosofo berriak" ez ditut oraino irakurtzen. Baina irakurtzen dut beti Etienne Salaberry, filosofiako ene irakaslea. Maiz interesatzen nau. Batzuetan sumintzen. Oraikoa osoki bat nator harekin.(...)

Frantses ezker bonapartistaren terrorismo intelektualak izozten gaitu, elbarritzen, demokraziaren karikatura den jakobinismoaren aski salatzen oztopenak.

Bai faxismoaren aita da jakobinismoa. Baina nor du ama? Behin Donibane Garazin izan genuen eztabaida sutuaz oroitzen da behar bada Etienne Salaberry. Erroma zaharraren zentralismoa jaukitzen nuen. Hark alderantziz erantzuten zidan jainko arrotzen eta kultura "barbaroen" ganako idekidura handia zuela (Erroma zaharrak).

Haren erromazaletasunarekin bat etorri gabe, puntu horretan zuzen zegoela ezagutzen dut orain.(...)

Jakobinoek eta berantago Mussolinik uste zuten Erromako errepublika berpizten zutela. Egiaz iraultza berri bat egiten zuten, gerorantz itzulia: botere osoa hartuko duen burgesia kapitalistarena.

Benetako galdera litzateke jakobinismoak zer dion zor erromatarren inperioa berpizten zuela uste zuen monarkia absolutuari. Egiaz, Jainkoaren ganikoa zela uste zuen monarkia bat egon da beti Frantzian. Buruz baizik ez da aldatu. Baina hor dago haren idea sinplea, gaur laiko egina: nazioa – berdin – Estatuoa – ni naiz.(...)

Estatu-jainkoa da jakobinismoa. Erdiguneko nazioa Estatuarekin bat egina. Erdiguneko Estatu-nazioari sakrifikaturik mugaldetako nazioak. Gutien goen gain ustezko "gehiengoaren" diktadura. Kultura ezberdinen ukapena.

Estatu-nazio harroa, monolitikoa, bere buruaz betea arrautza bezala, batean bere baitan hertsia (Maurras eta Debré-ren "Frantzia bakarra"), bestean konkistaz gosea eta inperialista (ezker bonapartista baten "Frantzia zibilizatzailea"). Erabateko zentralizazioa. Prokustoren ohea da jakobinismoa".(...)

Jarraitu nuen Aljerian egin genuen gerla basatia, fazista salatuz. Eta sinatu nuen batzuetan erabiltzen nuen izenordainaz:

"LIZARRA"

7.- SALABERRY ETA ZUBEROA

1953ko ikasturte sartzean, ezagutzak egin genituen beraz Uzta-ritzeko ikastetxe handian. Ikasgelan sartzerakoan agurtu nuen, eta bere aldetik ongi etorria eginez erantzun zidan: "a, zu zaitugu Mauletik datorkigun ikasle berria!" Laster, uste dut bigarren aldia zela, idazlan bat eman zigun bertan ordubetez egitekoa, galaz ez naiz oroitzen. Irakaslea ezagutzen zuten hango ikasleek, bazekiten zertaz eta nola ari behar zuten haren gustukoa idazteko, arabera egin zuten, nahiko paper betez denbora gutian. Ni aldiz ezin asmatuz, lanaren erdira iritsi nintzen doi-doi. Ateratzean Salaberryk erran zidan: "Alta bada, azkarrak (zaluak) zarete usaian zuberotarrak!"

Hara, zuberotarra nintzen. Eta segurki hala naizela, baita izateaz burgoi ere. Baina ez zait gustatzen kortxela batean korralla nazan jendeak, XIX. mendeko sailkapen hertsia batean bezala. Zuberoari dagokiola, Prokustoren ohe bat buruan dabilza beste euskaldun

gehienak, baita zuberotar asko ere. Gehiegi mitifikatzen gaituzte. Ez digu zerbitzu egiten mitifikazio horrek. Mistifikazio bat da, beste euskaldunetatik ez gara hain ezberdinak. Horrela bereizten gaituzte, beraz bazterten ustekabeen. Denen kalterako da, eta lehenik gure-rako. Adibidez nire kasuan, mesede guti egiten dit idazle naizen aldetik. Zubereraz bezainbat idazten dut nafarrera-lapurteraz eta ba-tuan. Baina "Davant zuberotar euskaltzaina (edo idazlea)" irakurtzen duenak pentsa dezake zubereraz baizik ez dudala egiten. Zokoraturik egoten naiz ardura.

Nire kasu berezia baino urrunago doa afera, jakina. Zuberoaren eskualde bat baizik ez du ikusten gehiengoak: bortua, eta hartara daraman ibar erreka, "urrupera", errepira, erribera (hau Pettarra anitzen usteetan, laua eta beraz itsusia). Nork ezagutzen du bi aldeetatik dagoen mendixka sakona, orain arte zinez euskalduna? Salaberryk ote?

Baina sinbolikaren aldetikoa da ezjakintasun handiena. Zuberoaren mazela gozoa da anitzek ikusten duten bakarra: eki begi loratsu, ezti, goxo, jostakina. Zuberotarra beti alai, dantzan eta kantan. Voltaire batek euskaldunez orokorkiago zuen ikuspegia. Haatik beste mazela bat ere badu Zuberoak, maiz ikusten ez dena, ezta nahi ere: Berterretx, Matalaz, Etxahun Barkoxe, Jon Mirande-ren itzal herria, eskualde beltz eta gogorra. Hori asmatu ote zuena besteek ez bezala Salaberryk?

Pastorala deitzen dugun tragedia, tragediaren askazia, zinez maite zuen, bereziki Etxahun Irurikoarena. Hona Zuberoako antzerki horretaz erraten zuena "L'alliénation basque" bere idazlanean:

"Le structuralisme aurait évité de lourdes bévues aux analystes des pastorales basques. Ceux-ci se sont placés, au point de vue psychologique, où ils avaient coutume de se mettre pour juger les drames classiques. Ils ont utilisé, pour apprécier la pastorale des critères extérieurs à la pastorale (...) Que la connaissance de l'âme humaine par le pastoralier ne puisse rivaliser ni de près ni de loin avec celle de l'auteur classique, la chose est aussi claire que l'eau de Baïgoura. Et les litterateurs de pleurer sur le manque de culture universitaire de Pierre Etchahoun, de Pierre Sallaber et de Marcelin Héguiapahall! Nous dirions à l'inverse:

Bienheureuse Ignorance qui a gardé "au peuple le plus vieux de la terre le théâtre le plus vieux d'Europe". (...) Des pastoraliers savants auraient brisé le moule d'or de la pastorale. Ils auraient écrit un chef-d'oeuvre, peut-être; mais ils auraient brisé le chef-d'oeuvre. Grâce à des pastoraliers paysans, la pastorale est restée le rite pathétique où s'exprime l'éternelle bataille du Bien et du Mal. Grâce à eux l'origine de la pastorale pose autant de problèmes insolubles que l'origine de la langue basque. La forme liturgique de la pastorale est égale, par la grandeur, à celle de la tragédie grecque. On se demande ce qu'auraient pensé de sa structure, s'ils l'avaient connue, Jean Cocteau ou Paul Claudel; quelle Atlantide, de type militaire, continue à vivre dans les mouvements des protagonistes assis, qui se lèvent, lancent leur réplique sur une mélodie, pour s'asseoir à nouveau; dans les mouvements collectifs aussi des tenants du ciel et des tenants de l'enfer qui le saura jamais? Les chœurs parlés ont retrouvé quelques moyens utilisés par la pastorale". (*Gure Herria*, 5, 1967ko hazila, 275-276 orrialdeetan).

Zer erran lezake Salaberryk orainko pastoralaz? Idazle kultu bat agertu zen 1976an "Santa Ġrazi" piezarekin, Urdax/Santagrazi bere sorterrian: Junes Casenave Harigile apaiz jakintsua. Maila gora bat eman zion Zuberoako antzerki zaharrari: historiaren errespetua, hizkuntza jasoa, bertsogintza zorrotza... Ordutik hasi nintzen pastoralaren egiak maitatzen. 1978an eman zigun "Orreaga" tragedia guduak sonatuaren 1200 urteurrenari, Ġarindainen eta Nafarroa Garaiko Auritzen: testu ederrenetatik dugu hori.

Orain hamar idazle gara, bakoitza bere idazkera bereziarekin, baina denak urdaxtar emankorraren bide goratik ibili nahiz. Historia handia gehiegi errespetatuz, pastoralaren oinarrizko magia sinple hartarik urruntzen ote gara? Salaberry ez dugu hor, ezin digu jardetsi, geroni eta guhauri dagokigu galderari erantzutea teoriarik eta praktikan.

Bestalde Zuberoaren egoeraz orokorki, hona hemen zer idazten zuen Salaberryk "L'affaire J.-Louis Davant" aipatu dugun artikuluhartan: "Zuberoa dugu azpi-garapenak gehienik mehatxatzen duen Euskal Herriko probintzia. Lurretik zaintzaille bikainak sortarazi dizkio

arriskuak: Constantin medikua, de Jaureguiberry medikua, Bouchet, Pitrau, J.-L. Davant eta beste hainbat" (Frantsesetik itzuli diot). Beraz gure gaurko egoeran bederen, bukolismoaz besterik ikusi zuen.

8.- KRISTAU BAIKOR ETA IREKIA

Nolakoa zen Salaberryren kristautasuna? Lehen erantzunak aurkitzen ditugu 1976ko *Gure Herria* aldizkariko zenbakietan. Jansenismoa eta jesuitismoa erkatzen ditu 6.ean, haren idazkeraz izkiriatu dudan 9. zatian ikusiko dugunez. Erkatze horren ongi ulertzeko, ikus dezagun nor zen Duvergier de Haurranne apaiz euskalduna, eta nolako eragina izan zuen iparraldeko kristautasunean.

Jean DUVERGIER de HAURRANNE, HAURRAENEKOA (1581-1643)

Jansen (Jansenius) flandriar apezpikuarekin eskuz-esku, jansenismoari hasiera eman zion Baiona Haurraeneko seme sonatu horrek. Saint-Cyran-eko abade bezala ezaguna da bestalde. Merkataria eta legelari familia batekoa zen, Sorhalindo abokatuaren askazia. Aita, Baionako auzapez orde. Horko alkate izango da beste askazi bat, Pierre Duvergier de Haurranne (1645-1647). Hots, Baionako handikietatik da Jean, eta bizkitartean euskalduna. Horren etxean euskaraz ikasiko du Pouvreau frantses apaizak; Berry probintzian sortua, gure idazle onetatik izango da hau.

Ikasketak Baionako kolegioan eta Agen-eko jesuitenean, filosofia Parisen. Gero Baionako apezpiku den Etxauz baigorriarrak aholkatu, teologia Flandriako Leuvenen (Lovainen): 1600 urtetik 1604ra. San Agustinen doktrina ikertzen du bereziki. Azkenik Parisko Sorbona dago bi urtez (1604-1606).

Baionara itzultzen da 1606an. Ondoko urtean Itsasuko erretoi izendatzen du Mgr. Etxauzek. Ez da oraino apaiz ordenatua Haurraene. Bere parrokia Gillantena apaiz nafarrari utziko dio, errenta baten truke. Baionako katedralean kalonje izango da 1620raino, nahiz ez dagoen usu hor. Apezpikuaren babesari esker, bere ikerketa lanetan dabil aske.

1609an Parisen bere lagun egiten du Cornelius Jansen apaiz flandriarra, Leuveneko irakaslea, Ypresko apezpikugala. Amaren etxera dakar Baionara eta han, 1611tik 1616ra, Elizako Aiten doktrina ikertzen dute 12-15 orduz egunero. Artetarik ikustera etortzen

zaie Mgr. Etxauz apezpikua. 1612tik 1614eko ekainera, kolegioko zuzendari da Balonan Jansen.

Baina 1617an, Tours-eko apezpikutekira izendaturik da Etxauz. Duvergier gomendatzen dio Poitiers-ko gotzain adiskideari, honek izendatzen du bere bikario orokor eta katedraleko kalonje. 1618an apaiz ordena hartzen du Haurranek: ordu zuen! 1620an Saint-Cyrant-eko aita abade da, Paristik hurbil dagoen Chevreuse-ko ibarrean, errenta handi batez hornitua, eta horri esker askatasun eder baten jabe dago.

Jansen berriz ikusten du 1621ean, eta elkarrekin haxean ezartzen dute "graziaren arazoa! San Agustinen ikuspegi pesimista azken ondorioetaraino eramanez. Bekatuaz osoki usteldua baita gizakia, deus onik ez dezake jendeak bere baitarik, Jainkoaren grazia behar du horretarako, eta berak nahi duenari ematen dio Jaungoikoak. Hortik predestinazioaren doktrina okaztagarrira lerratzen dira Jansen eta Haurraene: Jainkoak alde aurretik hautatu lituzkeen arima bakar batzuentzat baizik ez litzateke salbamendura daraman grazia...

Aita Molina-ren ildotik, ikuspegi askoz ere baikor eta zabalago bat landuko dute jesuitek. Horien aurka jaikiko da, jansenisten alde beraz, Blaise Pascal idazle handia. Bere "Provinciales" direlako gutun sonatuetan, dialektika zoli, maltzur eta bihurriaz ballatzen da frantses idazle handia jesuitek erraten dutenetik nahi duen guztiaren atertzeko, egiaz edo gezurrez. Hortik zabalduko da jesuiten fama txarra, baizik eta hipokritak direla, faltsuak eta bikoitzak.

Angers-ko laborantza ingeniari eskolan ezagutu baititut, arras ongi badakit ez direla holakoak: argiak bai, eta argitasunera bultzatzen gintuztenak, konfiantza handiz. Baina zoritxarrez, haien itxura beltza saldu digute bigarren mailako ikasle guztiei, Frantzia eta Nafarroako ikastetxe laiko ala katoliko guztietan, Pascal-en gutun distirant eta pozoltsuen bitartez.

Egia erran, Jansenius-ena da gehien bat jansenismoaren doktrina etsigarria. Teorikoa baino praktikoagoa da Haurraene, Roland Moreau Lapurdi kostako apaiz idazlearen arabera, "Histoire de l'âme basque" delako bere liburuan: ñabardura gehiago baluke, omen, Duvergier de Haurranne-ren ikuspegiak, erdi jansenista baizik ez litzateke, oroz gainetik morala praktikoaz arduratua, baina haren etika gogortu lukete ondokoek.

Dena dela, Jansen-en doktrina kondenatuko du Erromak XVII.

mendeko lehen partean berean (1642-1643), eta horren aurka berantago Louis XIV Frantziako (eta Nafarroako) errege handiaren la-
guntza lortuko. Honek azkenean, jansenisten temaz eta setakeriaz
aserik, 1710ean deseginen du "Abbaye Port-Royal des Champs"
delakoa, Haurraenek bere garaian urgatzi eta babestu zuena.

1643an zendu zen Haurraene. Bitartean Parisen kokatu zen
1622an, Richelieu kardinalarekin adiskidetu. Baina lagun egiten da
halaber Bérulle kardinalarekin. "Parti dévot" delakoaren burua da
hau. Hiltzen delarik 1629an, katoliko talde horretan segida hartzen
dio Haurraenek, eta ondorioz haserretzen zaio Richelieu, haren
kanpoko politikarekin oso kritikoa baita alderdi hori: Austriako etxe
katolikoari gerla egiten dio Frantziako errege "oso kristauak" (le roi
très chrétien), Alemaniako printze protestanteekin eskuz esku. Isilik
dago Haurraene, baina ez duke gutiago pentsatzen, eta batzuetan
isilik egotea ere delitu bat izan daitekeela badakigu euskaldunok.
Beraz euskaldun "heste sutsua" Vincennesko dorrean preso sartzen
du 1638an Richelieu kardinalak, Louis XIII erregearen gobernu burua
baita. 1642an zenduko da lehen ministro hori, Haurraene askatzen
dute 1643an, eta laster hilen da.

Honela kalifikatzen zuen Richelieu kardinalak, "Europako gizonik
jakintsuena" zela erran ondoren: "Euskalduna da... Beraz heste bero
eta sutsuak ditu jitez". Ondorioz "sei armada baino arriskutsuago"
zaio.

Ipar Euskal Herrian, sakona eta iraunkorra izan da jansenismoa-
ren eragina, bereziki Baionako burgesian, laborari munduan eta
apezteriaren zati on batean. Beraz jesuitek ez dute lortuko hemen
kokatzea, eta bereziki Santizpirituko auzogunean plantatzea, handik
haizatuko baitituzte matxinada batzuek, bereziki 1657ko maiatzaren
14koak, denetatik bortitzenak.

XVIII. mende horretan, apezpiku jansenista bat ukan du Baiona-
ko elizbarrutiak, Mgr. André Druillet (1707-1727). Jansenismoari
aurka eginen diote haren ondoko gotzainek, baina luzaz heresia
horren habia bat izaten jarraituko du Baionako apaizgaitegi nagusiak,
"seminario handiak", eta Kontziliaraino jasan dugu ondarea. Bereziki
beti begi txarrez ikusia izan da Iparraldean Jesusen Lagundia, nahiz
berak eman dion jesuita sonaturik, haietatik ezagunenak direlarik
ene ustez bi euskal idazle handi: Ziburuko Bernard Gazteluzar olerka-
ria (1614-1701) eta Pierre Lhande, Zuberoako lehen euskaltzain
osoa (1877-1957).

Hona bestalde jansenismoaz eta jesuitismoaz idatziriko bere konparantza nola bukatzen duen Salaberryk: "Orai arte, aitor dezagun euskaldunak bizi izan girela hurbilago Duvergier de Haurranne aitasotik, ezik ez eta Iñaki Loiola arbasotik. Duvergier de Haurrannek ditu aizkorastatu gure aurpegia kanporat, gure sinestea barnerat. Laket zitzaikigu kantatzea Zaldubi-ren pertsuak, orro-marrumaz inarosten dugularik eliza.

Uhalde baten pare, orai bekatuak
Gaindiz bazter guztiak / ditu hondatuak.
Nun dire fededunak, nun dire justuak?
Azken eguna hurbil / ote du munduak?

Egia da, baina beste hau ere berdin egia: kantu hori kantatzen zela ortzegun sailinduz, Jesus Jauna, azken aparira egin ondoan, hiltzerat zoalarik, azkatasun osoan guztien maitasunak bortxatua, eta ez zela urtean zeremonia hala maitaturik, nola ortzegun sailinduko pasione predikua, eta gurutzeari haur baten goxotasunarekin musu emeitea. Eta hau ere egia da, ez bailitake ahantzi behar, kar bera-ekin jendeak itzultzen zuela:

Otoi ama maitea
urrikal zaizkigu,
Jainko zure semea
hasarre baitugu.

Ezin izartua euskaldunen atxikimendua Ama Birjinaren aldera. Xinatiarrek diote bi zangoen gainean behar dela erabili, eta ez zango bakar baten puntan xingilika. Bi zangoen gainean, beldurraren eta atxikimenduren gainean dabil gizon zintzoa, atxikimendua sartua beldurrean, beldurra ez dadin bilaka izialdura; beldurra sartua atxikimenduan, atxikimendua ez dadin bilaka ezazoldura. Lañoki izendatzen du euskaldunak Jaungoikoa, auzo balu bezela, "Laborari xaharra". Baina garrazki aitortzen du, bere burua ezagutzen baitu: "Ez baginu Jaungoikoaren beldurra, gu nork atxik". Irakurtuz Jesus Jaunaren solasak, egiten dugu nolakoa ditakeen Jaungoikoaren begitar-tea, baitira lore gabeko arantzeak, eta arantze gabeko loreak, gure bizian bezela Jesus Jaunaren solas baratzean".

(...)

"Etienne SALABERRY".

(Gure Herria, 1976ko 6.a, Ene sinestea, 374-375.or.)

Beraz bere adineko euskaldunen erlijio nahiko jansenistari errespetu handio dio Etienne Salaberryk, haatik azpimarratuz ez dela Aita Lhandek zioen bezain jansenista, eta bere garrantzia badu ñabardura horrek. Baina bera, erdi jansenista ote dugu? Erantzun bat aurkitzen diot *Gure Herria* aldizkarian, 1976ko 5.zenbakian, 297 eta 298.orrialdeetan:

“Ene sinestea badoha adin hortan Jainkoari buruz, eta Jainkoa da enetzat Aita, bere geriza pean atxikitzen baitu familia osoa. Mundua oraino enetzat Heleta, eta Heletan, Garreta. Erlisoneak lotzen du gizona gizonari, lotzen baitu Gizonak Jaungoikoari. Zabalerat lotzen ditu, lotzen dituelakotz goitirat. Goitirat lehenik Jaungoikoari, zabalerat bigarrenik gizonari. Jaungoikoari lotzetik heldu da gizonari lotzea. Elgarren haurride dira gizonak direlakotz Aita beraren semeak. Semetasunetik haurridetasuna. Ez dena seme, ez da ere haurride. Kendu-eta semetasuna, gure mendeko gogolari sineste gabek, nahi lukete begiratu haurridetasuna. Hola markizismoak, hola nazizismoak. Baina nihundik ez ditake. Motzazu semetasunaren lotgarria, eta ukaldi berean moztuko duzu anaitasunaren esteka. Erran behar litake: mozten bazinu, motz zinezake. Ezen nahi ukanik ere, ez du gizonak Jaungoikoaren eta gizonaren arteko lotgarriaren mozteko ahalik. Lachellier gogolariak zion: “Mundua da gogo-gabeko gogo, gogo duen gogoari estekatua”. Orobat jalgi ditake: “Gizona da gogo izpi bateko gogo, gogo osoa duen gogoari estekatua”. Gizona dago Jaungoikoan; Jaungoikoa gizonan.(...)”

Aita-ametan nuen sinestea banuen Jainkoa baitan, ikasia ukalte gatik zela Aita guztiz amultsua. Bertzen solasari beharria emanaz gira gure buruari sortzen. Belauniko erranez, Gure Aita egin dut goizik, Jaungoikoa ez zitakeela bakarrik ene Aita, haren Aitasuna ez zitakeela Iturraldeko mendi kaskoaz, Muana gainaz, Baigura bizkarrak izartua. Gristino izeitea ez da bertze gauza batzuen ikustea, baina gauzeri bertze begi batez behatzea. Bertze begi hori emeiten dauki gu sinesteak.

Sartzeko atearen gainean, bere etxettoan, ezararazia zuen Heidegger gogolari alemanak: “Begirazak gain-gainetik bihotza, handik jalgitzen baitzauzkit biziaren iturriak.

Orobat Euskal Herriko haurrek ezar dezakete etxeko atearen gainean itzaturik: “Begirazak gain-gainetik etxeak argi ezarri bihotza,

handik behar baitu jalgi biziaren iturriak". "Etienne SALABERRY". (Gure Herria, 1976ko 5.a., 297 eta 298 orr.)

Ez dago dudarik, Jesu-Kristoren aita maitekor eta errukiorra da Salaberryren Jainkoa, ez Jansenius-en epaile bortitz, ortziduna. Kristau baikor eta ireki bat ikusten dut horren idazki eta urrats ezberdinetan. Gai guztiei adi-adi zegoen, denez interesatua, ezin asea, Rabelais bat bezala. Kreazionaren ederra miresten zuen Claudel baten antzera. Ekonomia, jendartea, kultura, aurrera bultzatu nahi zituen indar oroz, kristau demokrata hobereenen optimismo eta baikortasun ezin garaituekin. Ez zen ez batere jansenista gure Salaberry, Haurraenetik baino hurbilago zen Loiolatik, ene ustez bederen.

Horrek ez du baztertzen estoikoa zenik, bere buruarekiko hein bat gogorra, eta holakoa izan behar zuen Alemaniako egonaldia latz eta ilunaren pasatzeko, Igaro zuen bezain (erlatiboki) ontsa. Holakoak ziren ukan ditudan irakasle gehienak, Lafitte jakina, eta beste batzuk, Mauleko baxenabartarrak (Delgue, Chirumberro...). Uzta-ritzekoak (Pochelu Gerezieta lapurtarra...), Angers-ko jesuitak: estoikoak, ez jansenistak. Baikorrak, irekiak, Salaberry bezala, Kontzilio-loroko prestik, eta jakin gabeen haren prestatzaileak.

* * *

Orain arte, Salaberry-ren sinestea dut aipatu: fedea. Baina beste bi bertute kardinalak dagokiela, nolakoa zen gure heletarra?

Haren esperantzaren indarra ikusten dut, bereziki, jadanik aipatua dudan artikulu batean: 1945eko azaroaren hogeita bii *Herria* astekarian agerturiko "E'tait-ce la peine?" hartan (Balio zuena?). gerla handiari esker, txiroen bizkar aberastu direnak aipatu ondoren, hau xe dio:

"Balio zuena... Zozo batzuk izan ote gara osoki... Usaian preso-nera ez doa hain urrun bere alfabetoan eta hirugarren letran gelditzen da". Hirugarren letra hori C baita, "con" hitzaz ari da Salaberry, hizkera arrutean "alua" erran nahi duena. Euskaraz beste sexura goaz irain horren botatzeko, baina beste zentzu batean: Iparraldean "astapitua"; Hegoaldean "astapotroa" dela iduri zait... Dena dela, ez da horretan gelditzen Salaberry. Hona zer dioen ondoko pasartean:

"Baina bat-batean itzuli zait katedralaren irudia, treinez pasatzean ikusi bainuen argizatua, bere bi geziek emeki distiratzten zutela itzal argian. Zerua erakusten zuten haien eri xuriek, eta itzulian

pindarka zebiltzan, iduri zitzaidanez, hitz sakratu hauek: "Jainkoaren eskuan daude zuzenen arimak. Ezabatuak zaudela uste zuten zentzugabeek, baina bakean daude".

Sinestegabeak, fede ilun baten eraginez, ulertzen du bere burua emanaz bere malla bete duela eta sari bat zor diola norbaitek. Epaille horri izena ematen dio kristauak, badaki bere Jainkoa duela. Babesten du bere segurtamenak".

* * *

Hara kristau itxaropena, ederki adierazia. Eta karitatea zer, denen ganako amodioa, eta bakoitzaren maitasuna?

Badakigu bihotz handia, bihotz ona zuela Salaberryk, denen ongia gura zuela, gizon eskuzabala zela. Horretarako dohain ederrak zituen, jite aberatsa eta joera naturala. Baina dudarik ez da landu zituela, lehenik famillian ikasiz, eta beti fedearen iturritik edanez.

Harentzat, irakurri dugu, denak haurride gara ("anaia" erraten du, orduko hizkeran ohi zen bezala, baina hor daude arrebak ere, baita ahizpak eta nebak), denak senide, ber Aita dugulako. Maite gaitu Aita horrek. Nahi du maita dezagun (horretan haren idurira gara) eta elkar maita dezagun. Ez dago zalantzarik, maitasun orokor horretaz hazia da Salaberryren pentsakera, eta ahal oroz haren ekintza.

9.- ETIENNE SALABERRYREN IDAZKERA: ELOKUENTZIA, PEDAGOGIA

Heletar handiaren euskara idatziaz oso kritiko entzun izan dut bizpahiru aldiz Piarres Charritton euskaltzain hazpandarra, baizik eta frantsesetik hitz asko hartzen zuela behar gabe. Ikusiko. Baina lehenik heletarren eta hazpandarren arteko auzi linguistikoa xuritu behar dut ahal dudan heinean.

Arte guti dago bi herrien artean, bai bidez (14 Km.), bai euskalkiz; L.L. Bonaparte printzearen mapa sonatu hartan, Heletako mintzaira ekialdeko behe nafarrerak hartzen duen eremuan ikusten dut, nahiz oso bazterrean; Hazparnekoa aldiz mendebaleko behe nafarreran, eta ber zatian daude Nafarroa Garaiko eskualde nahiko zabala (berezik Aezkoako ibarra), Baigorriko harana (hau Nafarroa

Beherean) eta Lapurdiko parte handiena (Itxasu, Kanbo, Uztaritze, Ezpeleta...) Euskalki hori dugu gaur Iparraldeko euskararen ardatza, ipar nafarrera-lapurtera euskalki berriaren oinarria, horren etsenplu hoberenak ditugularik orain hiru hazpandar: Jean Hiriart-Urruti euskaltzain zena (1927-1990) eta Jean Baptiste Dirassar, biak *Herria* astekariko kazetari handiak, baita jakina Piarres Charritton bera, baina batuan ere idazten du honek, eta maisuki.

Lapurtera zen berriki arte Elizako hizkuntza Lapurdin eta Baxenabarre guztian. Baina XX. mendean atzera egin du euskalki horrek, alde batetik itsasaldeko hiri frantximantuak jan diolako eremu natural hertsiko zati on bat, bestetik Nafarroa Behereko baseritar familia nasaiek eman diotelako itsasalde horri hiritar berri asko, apaizak barne. Euskara idatzian, Jean Hiriart-Urruti osabarekin hasi zen bila-kaera (1859-1915), bururaino eramane du Iparraldean XX. mendeko euskal idazle handientzat jotzen den Jean Etxepare medikuak, mendebaldeko behenafarrera oinarri jarriz bere idazlanetan. Azkenean euskalki berria legezatu du Piarres Lafittek, haatik ene ustez Etxeparek baino toki gehiago atxikiz lapurterari.

Dena dela, Heletatik Hazparnera, mintzairaren aldetik ere, arte guti dago. Baina beste auzi bat badute, idatzi gabea, ni bezalako arrotz batek aise usna dezakeena: "Hi bahiz eta ni banuki!". Pentsa, bi oilar kasik ber lasto metaren gainean.... Batetik Heleta nafarra, erreinu zaharrean Erdi Arotik sonatua bere feria handiekin, mugaren zaindaria bere mendatean; bestetik Hazparne, lapurter ospetsua, nasaia, ber denboran laboraria eta industrialia, Euskal Herri barneko hiriburua XIX. mendetik, ene haurtzaroan zuberotar zaharren ahotik errespetu handiz alpatzen entzuten nuena. Bai, pentsa zer kuku-rrukuak, erronkak eta mokokak gure bi oilarren artean!

Ezadostasun horien adierazgarri bezala, hona hazpandarrez zer dioen beste heletar idazle sonatu batek, Piarres Aintziartek, filosofia irakaslea hau, *Euskal Herrian bizikletari bere liburuan* (Maiatz 20, Baiona, 1989, 64.or):

"Hazpandarrak eleka maite du, eta badaki. Badaki badakiela. Kalakaria ere dela diote zenbaitek, baina, ene ustez, fama hori ez dukete halere merexi. Nik hasteko, haur denboran, banuen halako herabe bat hazpandar bat ikusten nuenean. Hango jendea lantegietan ari zela erran zidaten eta komertsantak biziki aberatsak zirela, bazirela horietan handiusteak ere. Hots, ez zela nor nahi Hazpanda-

rra. Mintzatzeko manerak berak herabetzen ninduen. Donoztiri edo lrisartar batek erranen du "Dooztitarra niz, lrisartarra", "r" horiek gogotik atabalatuz, mihi puntta aho gainari bihurtuz. Aldiz Hazpandarrak ez du nekazari baten ahoskera arrunt hori. Ezpainak aitzinatuz eta hauek oilo ipurdi erronda pollit bat marrazkitzen dutela, zintzurraz eta zintzurretik aterako du Hazpandarrak halako "jota" delikatu eta estudiatu bat.

— "Eta ni, Hazpandaja naiz!".

Geroztik entzun dut hiri horretako ainitzek euskara Ttupindegiko Roxalik frantsesa bezala darabiltela.

— "Uste'uka?" - Galdegin nion hori erran zidanari.

Egla erran, ez zait iduritzen Hazpandarrak horretaratuak direnik. Badira zenbait xinpleki mintzo direnak, partikulazki Hazketa edo Zelai kartierretan".

Baina Salaberryren euskara? Badakigu ez datozela bat orokorki ahozko hizkuntza eta idatzia, nahiz usaian lotura handiak dituzten. Ez gara harrituko baldin eta, bere euskalki naturaletik hein bat urrunduz, behenafar-lapurteraz idazten badu heletar handiak. Idazkera landua du, bereziki "Ene sinestea" bezalako lan sakon eta luzeetan. Hor ez diot aurkitzen Piarres Aintziart eta Zipri Arbelbide beste bi heletar idazleek daukaten erraztasun, goxotasun, naturaltasun hura.

Etsenplutzat hartzen dut jansenismoa eta jesuitismoa erkatzen dituen testua. Zerbait landuegia nabaritzen diot, egituran behartua, bortxatua, jurentan halako gogordura batekin, hertsiegia lukeen soineko batez jantzia. Murritzasan bat aurkitzen diot hiztegian ere. Jansenismoa eta jesuitismoa ongi ezagutu behar dira Salaberryk dioenaren ulertzeko, eta nahiz jakintza hori badaukadan hein batean, nekez ari naiz heletar irakaslearen perpausen esanahi zehatza ezin argituz. Ez nago gustura.

Gai nekeak dira lan luzeetan Salaberryk aipatzen dituenak, eta usaian frantsesez darabilzki bere ikasle handientzat. Pentsa dezagun gainera euskal eredurik ez zegoela, edo hain guti, duela laurden mende bat, filosofiako gaiez idazterakoan, Udako Euskal Unibertsitatea eta Euskal Herriko Unibertsitatea sortu baino lehen, euskara baturik ez zela aipatzen ere.

Dena dela, niretzat hor falta zaio Lafittek "Platonen ideiak" aipatzean duen sinpletasun miresgarri hura, han irakur arau dena

entelegatzen baitut, edo uste bederen. Baina bakoitzak bere aburua lor dezan, hona jarraian bi testuak: alde batetik Salaberryk jansenismoaz eta jesuitismoaz zioena, bestetik Platonen ideiez Lafittek idatzirikoa.

“Uste ukan dute Duvergier de Haurranne euskalduna zenaz geroz, horrek antolatua zuela osoki euskaldunen fedea, eta Duvergier de Haurrannek zaukala Jaungoikoa bakarrik zeru lurren egile ahaltsu eta larderiatsu, gizona aldiz zerbeit ez deusen pare, barnearen barneraino bekatuaz zikindua. Daldaran bizi omen Euskal Herrian jendea beldur heia, beheiti ifernurat debruak zeraman arima ez ote zitzaionez, urrikaldurik, ebatsiko Jaungoikoak eremeiteko goiti zerurat... Holaxet mintzo Alta Lhande euskaldunen sinesteaz. Iduripen hori ikasia duke Parisen, hango Jesuisten liburuetan, eta ez duke ikusia Atharratzen bere gazteko xuberotar herrian.”

“Badira bi arraza fededunen artean. Arraza bat, ohartzen baita gain-gainetik Jaungoikoaren haundiaren haundiari. Iduri zitzaio ires-ten duela gizon eskasa Jaungoikoaren izaiteak. Izartzen du ongi Jaungoikoaren handia. Ikusten geizki gizonaren azkatasuna. Arraza hortarik da oraiko gizaldi berriaren hastean Duvergier de Haurranne edo Haurraenako Duvergier baionesa. “Sabel beroko euskalduna” zuen izendatu Richelieu kardinalak. Bertze arraza bat ohartzen da gain-gainetik gizonaren azkatasunaren azkatasunari. Izartzen du ongi gizonaren azkatasuna. Ikusten gaizki Jaungoikoaren oso haundia. Arraza hortarik da, oraiko mende berriaren hastean, Gipuzkoako Iñaki Loiolakoa.

Aztapar ukaldi bat galtza eman zion Blaise Pascal, Duvergier de Haurrannen semeak, Iñaki Loiolakoaren semeari. Hiru menderen buruan Lhande aitak, Iñaki Loiolakoaren semeak, bihurtu diote Duvergier de Haurrannen semeri Pascal-en behatz karramaska.

Gogolariak, fededunak, fede gabeak berdin, biltzen dira edo Duvergier de Haurrannek edo Iñaki Loiolakoak eraiki gaztelurat. Ez dira bi gaztelu baizik, Haurraenia eta Loiolaenia. Lehena Spinozaren egoitza, bere arrazako judu dorpeak ukan baititu gidatzale. Harentzat Jaungoikoa baita, gizona bada. Bigarrena, Descartes-en egoitza, Jesuistak ukan baititu erakasle. Haren solas aipatua: “Badut gogo, beraz banaiz”, Jesuistetarik ukan erakaspenaren bilduma. Lehena Marx-en biltokia, zozietatea baita harentzat Jaungoiko nagusi zo-

rrotza. Bigarrena Sartre-ren biltegia, azkatasuna baita harentzat gizonaren mami samurra.

Orai arte, aitor dezagun euskaldunak bizi izan girela hurbilago Duvergier de Haurranne aitasotik, ezik ez eta Iñaki Loiola arbasotik. Duvergier de Haurrannek ditu aizkorastatu gure aurpegia kanporat, gure sinestea barnerat".(...)“Etienne SALABERRY”.(Gure Herria, 1976eko 6.a, 373-374.orr.)

“PLATONEN IDEIAK (P. Laffite)

“Heldegger-ek Platon erasiatzen du, izatea eta agertzea elgarretarik osoki berezi dituelakoan; berexkunde holakorik ez omen da ezagun Heladako lehen filosofoen erranetan, hauek uste baitzuten itxura ez dela izatearen kanpoa baizik eta kanpo hori bat dagola izatearen barne mamiarekin.

Ihardets daiteke Platon-ek ez duela nahi zahar hoieri gibelaz itzuli den gutxienik; aiher zitzaien bakarrik bere mendeko sofista txoriburuei; hauek bazerasaten mundua ez dela itxura iheskor baizik, eta axal horren pean ez dela deus badagoenik, ez mamirik, ez izaitarik.

Platonek nehork baino hobeki bazakien gauzen jarloaren berri: ikusten zituen oro zihoazela, baratu gabe aldatuz, bertzelakatzuz, irabiatuz, ibal-pikoa edo itsasgaina bezain higikor: (...) errepikatu bide zuen gazte danikan arbasoek bezala. Baina ohartua zen izan zitakela uhaitz baten oldarra eta neurt haren joaidura; ohartua ere izarrek bai eta itsasoak bazituztela beren aldi eta urratsak; hots, badela zerbait gelditzen denik ere, gisa bat ala bertze, eta deus ere ez dela egiten legerik gabe, erran nahi baita bilakatzea ez dela izatearen agerpen bat baizik...

Ordre bat ezagutzen du munduan, bainan ez zaio aski bilatzea zoin den; nahi du xilatu zerk egiten duen, edo, orobat baita, zertako baden. Eta guk lur huntan ez baitugu deus osorik besarkatzen, gogoan du asmuz bederen oro ageri litazken gain hartarat heltzea. Orduan asmatzen ditu denboraz kanpoko molde batzu, hetan parte hartzen baitute gure “gauzek”, eta adimendu huts bagine, guk ere ikusten ahal ginituzkenak: deitzen ditu IDEIAK.

Aitortu behar dugu ez dela errex asmatzea zer ditazken ideia horiek: nik eskuaraz erran nezake DEI batzu direla. Gauzek nun-baitikako dei bati bezala ihardesten dute eta xede bat betetzen, izaiterat heltzen diren beretik. Xede bera betez geroz, hartze dute DEITURA bera, izen bera. Platon-ek zion xakur guztiek badutela xakurtasuna, xakur guztiak desbardin izanik-ere, denek parte hartzen baitute xakur-arau berean, xakur-ideia berean. P. LAFLITTE"

Erosoago dabil Salaberry Herria astekariko "So Egilea" sinatu zutabeetan. Hiztegia lehenik, aberatsa du ene gustuko, ohiko gauzen errateko bederen. Ez diot aurkitzen Charrittonek salatzen zuen frantses hiztegi erraz haren arrasto handirik. Esaldietan ere lasai nabaritzen dut. Haatik haren esaldiak, haren fraseak, maiz frantsesezkoaren eite handia du nire ustez: "sujet, verbe, complément". Badakigu, maiz, alderantzizkoa da euskal esaldia, baina ez baitezpada eta derrigorrez beti, nahiz euskal egituraren molde bakartzat saldu nahi diguten orain jakintsu berriek, neofito askoren sinpletasun prokustiar, absolutu eta gartsu harekin. Badakigu hau ere, malgutasun handia duela euskal esaldiak, kontestuan garrantzitsuenik den hitzetik hasten dela maiz, eta posible zaigula frantsesezko frasearen ordena hura ere. Baina beti, edo kasik beti horren meneko egotea, Iparraldean joera dugun bezala, ez zait egokiena iduritzen. Aspergarri ere gerta daiteke luzara.

Bere xarma badu Salaberryren euskara pertsonal horrek, nortasun berezi eta indartsu baten adierazle. Halako elokuentzia batek darama, Iparraldeko tradizio luzearen ildotik, eta gora-gora irakurriz, nahiko erakargarria zait. Elokuentzia, gauza handia zen gure aitzineko belaualdiarentzat, Blum eta Mendes-en erkatzetik usnatu dugun bezala. Harrigarriko estimuan zeuden Hazparneko misiolari diosesanoak, Baionako elizbarrutikoak. Herriz herri bazebiltzan predikari. Herri bakoitzean astebetez egoten ziren hamabost bat urteetatik, gure fede ahul eta epela esnatu nahiz beren sermoi sutsu eta izgarriez.

Lapurtera eder ospetsuan, mitinlari bikainak ziren, Axularren esaldiak berpizten zituztela periodo nasaien uhin oldetsuetan. Horrela mintzatzera saiatzen ziren belaualdi horretako "eskolatuak" arruntean ere, bai euskaraz, bai frantsesez, halako hanpadura

batekin. Elokuentzia horrekin mintzo zitzaigun ikasgelan Salaberry, nahiz perpaus laburragoetan, frantsesez jakina. Euskaraz idatzirikoa ere nabaritzen diot.

Bere pedagogia badu heletarraren elokuentziak, errepikapenaren indarrari esker, neurtitz askearen antzeko frasea lagun, Claudel baten gisako prosodia erabiliz, frantses olerkari-antzerkilari handi horren mireslea baitzen Salaberry. Belaunaldi bat berantago, ber teknikaz baliatuko da bere poesian Mañex Erdozaintzi-Etxart, Ozti-barreko frantziskotarra (1934-1984), haatik euskara naturalago nahiz batuago batean, bera ekialdeko baxenabartarra izan arren, zubereratik hurbila den euskalki batekoa. Baina orduko, egituratzen hasia zen euskara batua, Salaberryren denboran ez bezala.

Bere publikoaren arabera egokitzen da Salaberry: Herria astekarian, nekazari munduari zuzentzen zaio euskara erraz eta bizl batean; Gure Herria aldizkarian aldiz "eskolatuen"ertaineko klaseari, apaiz eta irakasleen multzoari, euskara landuago baina nire ustez baldarrago batean. Eta Herrian frantsesez, oso maisuki jakina, iduri luke filosofiako bere ikasleentzat ari dela; baina oraintxe aipaturiko "eskolatuez" gain, asko preziatzen dute laborari eta langile argitueneke ere."

10.- E. SALABERRYREN MEZUA GAUR

Beste literatura batzuetako bikote handi zenbaiten antzera (Goethe eta Schiller, Aragon eta Eluard...), gurean badagoelarik Larzabal eta Monzonena, ezin bereziak zaizkit Salaberry eta Lafitte, mende Erdiko eta behar bada mende osoko figura handiak iparraldean. Zidor ezberdinetatik, ber mendi hegietara deitu eta bultzatu gaituzte biek. Baina bere liburua hartu du Lafittek, hau Salaberryrena dugu, eta hartan muga nadiela hemen. Haren mezutik, zer gelditzen zaigu gaur?

Sinesteari dagokiola, Kontzilioa posible egin zuten apaiz eta orokorkiako kristau haletatik izan zen Salaberry, aurretik hari bidea irekiz bere pentsakera libreaz, ondotik han erabakirikoak aurrera eramanez alai. Haren iduriko beste zenbaiten ezagutzeko zoria izan dut ene formakuntzan eta gaztarooan: Miguras, Elizalde, Piarres Cha-

rritton Mauleko Saint François (d'Assise) ikastetxean, de Montbron jesuita Angers-en, Joseph Camino, Emile Larre, Hiriart-Urruti, Pello Olagarai; eta beste batzuk ekintza katolikoa.

Bai, holakoak izan dira Kontzilioaren erroak eta kimuak Euskal Herrian, baita mundu osoan. Baina ez da bukatua Kontzilioak hasi zuen Elizaren berritzea. Aurrera egiteko, beharrezkoa zaigu horien arnas eta hats librea, bereziki Salaberryrena, bere bertset claudeliarren elokuentzia pedagogiko eta lirikoarekin.

Halaber Europaren idealaz. Europar Batasuna egin digute baita hedatuko Estatuek, eta hobe. Baina diruaz besterik ekar diezagun, eta beste horren esperantza haz diezagun, on da berriz irakur ditzagun, sail horretan ere, Salaberryren bertso libreak, beren olatuetan aurrera eraman gaitzaten behin ere aspertu gabe, euskaldunon itsasontzia noizbait askatuz bidenabar. Azken horretaz ere, ez dago sasoz kanpo heletar handiaren berriz irakurtzea, ez baitira oraino bete Euskal Herriaren geroaz aldarrikatu zituen xede batzuk.

Laborantzaren berritzeko manua ongi bete dugu, eta horri esker belaunaldi bateko epea irabazi du, hobeki biziz, Ipar Euskal Herriko baserri munduak. Denetara laster hedatu ziren hark eskaturiko bost lanabes eta tresnak: bidea, argindarra, ura, motorea eta jakintza berria. Baita ordu hartan asmatzen ahal ez zituenak: telefonoa, irratia, telebista, ordenagailua. Lan gehienak mekanikaz egiten dira gaur baserrian ere. Zabaldu dira etxaldeak, emendatu behi saldoak eta artaldeak. Etxebizitzan sartu eta sortu dira bainugelak eta sukaldeko tramankulu erosoak.

Haatik, agian Karl Marx-ena ez den dialektika batean, azkeneko sintesirik ez zaigu agertzen, eta ebazpenetik datorkigu arazo berri bat. Etxalde batzuen hedatzeak erran nahi du beste batzuk ezabatzen direla, jendetza murrizten, herri txikietako bizia ahultzen, ezkontide baten aurkitzea neke egiten. Ekoizpenaren emendatetik dator ekoizkinen merkatzea, eta hortik ateratzeko, gero eta gehiago ekoitzi beharra; baita nekazari bakoitzarentzat beti eta gehiago lanaren esklabo gertatzea: eremu gehiago, hazienda haboro, lan sobera... Logika zoro horretarik zelan atera? Erronka handi baten aurrean dago berriz nekazarial

Nire ustez, hona erronka: edo laborantza industrial horren gurpilletik jarrai, edo laborantza zuhurrago eta ekologikoago bat asma

(kutsaduraren arazoa ere hor baitago), ertaineko etxalde asko bizirik atxikiz kalitatezko ekoizkinei esker... Holako arazorik ez zen ageri duela belaunaldi bat, eta ez diogu aterabiderik eskatuko Salaberry zenari. Guri dagokigu asmatzea.

Lehenik laborari ez garenol, funtsezko galdera hau: elikagaia ordaindu nahi ote dugu, kalitatea merezi duen bezala pagatu? Iduri luke ezetz. Frantziako Errepublikan adibidez, duela mende erdi bat bere mozkinaren erdia janarian ezartzen zuen familia bakoltzak, gaur %17 bainik ez, eta horren laurdena nekazariei. Halere beti pleini gara "zinez garestitzen ari dela bizia", bestela erranik janaria. Oinarrizko egia da: jakia kitorik, urririk, dohainik nahi genukeela, dirua autoan, etxean, bidaietan eta beste edozertan ezartzeko. Ordainez laborarien lan saria Europar Batasunak artifizialki atxikitzen du "prima" haien bitartez. Baina hori ere gehiegi kostatzen omen zaigu, eta laster kenduko zaie, ni beldur.

Beste galde hau laborari gaiel, hogei bat urteetaraino eskolan ibiliz nahiko hiritartzen baitira: arbasoen lurra, hizkuntza, baloreak aski maite ote dituzue baserriko bizitza bereziari lotzeko, hogeita hamabost oreneko aste sonatuaz ahantzirik? Irakur arren Etienne Salaberry!

Niretzat ez da dudarik: XX. mendeko euskaldun handienetatik izan da, ekintzaren bultzatzaile bizkorra Iparraldean belaunaldi oso batez. Etorkizun hobe bati itzulia, pentsakeraren brankan ari izan da beti adi-adi, lau haizeetara begira, itsaso nahasian deliadarka: "Kaptaina, kontuz eskuinetik, kasu ezkerretik, jo aitzina!" Halaber egitera bultzatu nahi gaitu. Haren mezua baliagarri zait oraino, alor batzuetan profeta batena baita. Bai, gizon eta kristau handia, politikoko bikaina ere zentzu hoberenean. Horren mailako hautetsirik ez dugu eduki mende honetan Iparraldean.

Beraz guk ohoratu behar genukeen, Iparraldekoek. Hegoaldeko euskaldun batek egin du, eta gisa batez hobe, Euskal Herri osoaren gorazarrea hartze baitzuen mugari hainbeste tiro bota dion euskaldun europazale horrek. Eskerrak zuri, Pako Sudupe. Iparraldean erran ohi dugun bezala: biba zu! Eta gora Etienne Salaberry, Heleta Garrako semea. Goian bego, Aitaren etxean, eta handik lagun gaitzala.